

GMINA CZARNY DUNAJEC

SZANOWNI PAŃSTWO!

Z wielką radością oddajemy w Państwa ręce kolejne wydawnictwo poświęcone gminie Czarny Dunajec. Mamy nadzieję, że informacje w nim zawarte staną się wystarczającą zachętą, by osobiście poznać Naszą Małą Ojczyznę.

Korzystając z poprzednich doświadczeń chcemy zwrócić uwagę na poszczególne miejscowości wchodzące w skład gminy: ich powstanie, tradycje historyczne, zabytki, zwyczaje i obrzędy, życie mieszkańców oraz na to, czym się wyróżniają w obecnym czasie. Pamiętamy o prezentacji herbów wsi sołeckich, niejednokrotnie odtworzonych z dokumentów liczących kilkaset lat. Jednak największym atutem i podstawą atrakcyjności turystycznej gminy jest jej położenie geograficzne: urozmaicona rzeźba terenu, urokliwe krajobrazy, przepiękne widoki na Babią Górę czy panoramę Tatr, osobliwości flory i fauny, a przede wszystkim cisza i spokój, tak trudne do znalezienia w modnych kurortach. Poprzez zamieszczone zdjęcia postaramy się przybliżyć Państwu piękno naszej ziemi. Liczymy na to, że niektórych z Was zachęcimy do odwiedzenia po raz pierwszy największej gminy gościnnej i bogatego kulturowo Podhala, a tych co już nas znają, skłonimy do kolejnych wizyt.

Gmina Czarny Dunajec zasługuje na to, by być odkrytą i poznaną, by wejść do czołówki gmin przodujących w turystyce ze względu na gościnność mieszkańców, ciągle rozwijaną infrastrukturę, zwiększającą się liczbę miejsc noclegowych oraz gospodarstw agroturystycznych. Władze gminy popierają wszelkie działania służące promocji naszego regionu. Szczególną troską otaczamy sport i zachowanie wartości kulturowych poprzez: stworzenie gminnego Programu Rozwoju Sportu, dofinansowanie klubów sportowych i sponsorowanie zespołów regionalnych, przyznawaniu nagród za szczególne osiągnięcia dla kultury oraz systemu stypendiów i nagród dla wyróżniających się sportowców. Nasze zespoły występując na różnych przeglądach w kraju i za granicą oraz uświetniając nasze lokalne uroczystości, rozślawiają uroki gminy Czarny Dunajec.

Mam nadzieję, że niniejsza publikacja przyczyni się do tego, aby zachęcić Państwa do bliższego zapoznania się z naszą ofertą przepełnioną pięknem regionu i bogactwem folkloru góralskiego. Serdecznie zapraszam do odwiedzenia naszej gminy.

Wójt Gminy Czarny Dunajec

Józef Babicz

DEAR VISITOR!

We are extremely happy to present this new publication devoted to the commune of Czarny Dunajec. We hope that all the information included here will provide sufficient encouragement for you to visit Our Little Homeland.

Based on our former experience, we would like to draw your attention to individual settlements which form the commune: particularly, to their history, tradition, monuments, rituals and customs, life of their residents and features which make them stand out in today's world. We have also remembered to present the coats of arms of individual villages, often recreated on the basis of hundreds year old documents. However, the commune's most significant asset, and its main tourist attraction, is its geographic location: diversified terrain, charming landscapes, wonderful views towards the Babia Mountain or Tatra Mountains, unique fauna and flora, and – most of all – peace and quiet, so difficult to find in popular tourist resorts. Presented pictures are here to show you more of our land's natural beauty. We hope that we can convince at least some of you to visit the largest commune of the hospitable and culturally rich Podhale region for the first time, and encourage the ones who already know us – to return.

The commune of Czarny Dunajec deserves to be discovered and to become one of the leading tourist destinations, due to hospitality of its people, constantly developing infrastructure, increasing number of holiday accommodations and agritourist farms. The local authorities support every action which is aimed at promotion of the region. We are focused on promoting sports and preserving cultural values. To this end, we have implemented the Communal Sports Development Programme, and provide sports clubs with financial support, subsidise regional bands, grant awards for outstanding cultural achievements, as well as scholarships and prizes for talented athletes. Our artistic groups perform at various festivals both in Poland and abroad, spreading the charm of Czarny Dunajec Commune. They are also present during local events and celebrations.

I hope that the following publication encourages you to learn more about our offer inspired by the beauty of our region and the riches of the highlanders' folklore. Please, feel most welcome to visit our commune.

The Mayor of Czarny Dunajec Commune

GMINA CZARNY DUNAJEC ZAPRASZA

Gmina Czarny Dunajec jest jedną z większych samorządowych jednostek administracyjnych województwa małopolskiego. Należy do powiatu nowotarskiego a w jej skład wchodzi piętnaście sołectw: Czarny Dunajec, Chochółów, Ciche, Czerwienne, Dział, Koniówka, Odrowąż, Pieniążkowice, Piekielnik, Podczerwone, Podszkle, Ratulów, Stare Bystre, Wróblówka i Załuczne. Gmina zajmuje obszar 218 kilometrów kwadratowych, na których żyje ponad 21 tysięcy mieszkańców. Drugie tyle wyemigrowało za granicę w poszukiwaniu lepszego życia.

Początki osadnictwa na tych terenach sięgają XIII wieku, jednak osadnictwo na prawie niemieckim objęło te ziemie dopiero w XVI stuleciu. Wcześniej olbrzymie połacie rozległej równiny porastała Puszcza Karpacka, skutecznie ograniczając zasiedlanie podgórskich terenów. Spoglądając wokół z równiny okalającej Czarny Dunajec, na południu ujrzymy pasmo Tatr, na zachodzie masyw Babiej Góry, od wschodu ukażą się Gorce a dalej Pieniny. Geograficznie gmina jest położona na obszarze trzech subregionów: Pogórza Gubałowskiego, Kotliny Orawsko-Nowotarskiej i Działów Orawsko-Podhalańskich. Różnorodne ukształtowanie terenu oraz bogactwo naturalnych form przyrodniczych sprawia, że gmina jest bardzo atrakcyjna turystycznie. Tutaj krzyżują się też ważne szlaki komunikacyjne łączące Kraków z Zakopanem i przejściem granicznym w Chochółowie oraz Jabłonkę z Nowym Targiem.

Mimo łatwego dojazdu współczesna cywilizacja niewiele zmieniła oblicze gminy pod względem atrakcyjności turystycznej. To dalej kraina rozśpiewana, dźwięcząca muzyką, pełna duchowych i materialnych zabytków góralskiej kultury. Dlatego nadal jest rajem dla szukających wytchnienia i spokoju pośród dziewiczej przyrody. Bez względu na porę roku, każdy z odwiedzających może znaleźć dla siebie to, co najbardziej lubi. W odróżnieniu od bardziej znanych i obleganych miejscowości wypoczynkowych w Polsce, tutaj można znaleźć tak potrzebną ciszę i spokój, a przede wszystkim rozkoszować się bezpośrednim kontaktem z nieskażoną przyrodą. Z każdym rokiem przybywa miejsc dla gości, nie tylko w pensjonatach, ale także gospodarstwach agroturystycznych. Standard wyposażenia pokoi jest wysoki, dostępna jest telewizja satelitarna oraz bezprzewodowy internet. Wygodny dojazd do miejscowości zapewnia gęsta sieć dróg, z których wiele ma nowe nawierzchnie bitumiczne i coraz częściej chodniki w obrębie zabudowań. Najczęściej odwiedzaną miejscowością gminy Czarny Dunajec jest niewątpliwie Chochółów - żyjący skansen regionalnego budownictwa. Ale do tego jeszcze wrócimy...

Cechą wyróżniającą ten region jest wyjątkowo silne przywiązanie do tradycji. To tutaj można spotkać mieszkańców - na co dzień i od święta - ubranych w stroje regionalne, usłyszeć pieśni i przyśpiewki, zobaczyć tańce góralskie. Na terenie gminy od lat działają liczne zespoły góralskie. Corocznie organizowane są imprezy regionalne o dużym znaczeniu kulturowym. Wielkim wydarzeniem w gminie jest coroczne święto plonów, zwane tu Hołdymasem.

Gmina Czarny Dunajec w każdym zakątku oferuje coś niezwykłego, niepowtarzalnego i oryginalnego z jednej strony, a zarazem mocno osadzonego w realiach regionu z drugiej. Zabytkowe zagrody i domy, przydrożne kapliczki, pomniki przyrody, miejsca urokliwe i piękne - to można tutaj znaleźć. Mieszkańcy - serdeczni z natury - bardzo chętnie goszczą u siebie letników. Zapraszamy więc do zwiedzania, odpoczynku, wytchnienia...

WELCOME TO CZARNY DUNAJEC COMMUNE

Czarny Dunajec Commune is one of the largest locally governed divisions of Małopolskie Voivodeship. It belongs to Nowotarski Powiat and comprises fifteen villages: Czarny Dunajec, Chochółów, Ciche, Czerwienne, Dział, Koniówka, Odrowąż, Pieniążkowice, Piekielnik, Podczerwone, Podszkle, Ratulów, Stare Bystre, Wróblówka and Załuczne. The commune spreads over 218 square kilometres and it is populated by over 21,000 people. The other 21,000 have emigrated to look for a better quality of life.

The first settlers had come to this land in the 13th century, although the first settlements established under the German law did not appear until the 15th century. Prior to that, huge areas of the extensive plain had been covered with the primeval forest of Puszcza Karpacka, preventing people from settling around the foothills. Looking around from the plain which surrounds Czarny Dunajec, one can see the Tatra Mountains to the south, the massive Babia Mountain to the west and the Gorce Mountains, followed by the Pieniny Mountains - to the east. Geographically, the commune falls within the boundaries of three different subregions: The Gubałowskie Hills (Pogórze Gubałowskie), the Nowy Targ and Orava Dell (Kotlina Orawsko-Nowotarska) and Działy Orawsko-Podhalańskie. The terrain diversity and the abundance of natural formations render the commune particularly attractive to visitors. It is also a junction between major communication tracts which link Cracow with Zakopane and with the border crossing point in Chochółów and run between Jabłonka and Nowy Targ.

In spite of the easy access, the commune has not been affected by modern civilisation and the technological progress has not in any way influenced its attractiveness. The land continues to be filled with songs and vibrant music, abounding with spiritual and material elements of the highlanders' culture. It has also remained a paradise for those who look for peaceful relaxation in a natural, pristine setting. At any time of year, any visitor can find here something they would thoroughly enjoy. As opposed to more popular and regularly visited tourist resorts across Poland, here one can find the desired peace and quiet and, even more importantly, cherish the immediate contact with uncorrupted nature. The number of holiday accommodations increases from year to year, not only in guest houses but also on agritourist farms. Guest rooms astonish with their high standard and equipment, which are of the highest standards: bathrooms, satellite TV and wireless Internet are available. Convenient access to the towns is guaranteed by a dense network of roads, many of them with new, bituminous surfaces and - increasingly often - pathways, especially in the inhabited areas. Chochółów - a living heritage park of the vernacular architecture - is doubtlessly the most popular village of Czarny Dunajec Commune. But we will return to it later...

One of the region's unique qualities is its people's exquisitely strong commitment to tradition. Here you will meet people who - both on a normal day and on a special occasion - wear traditional gowns, sing local songs and ditties and perform highlanders' dances. A range of highland folk bands have been active in the region for many years now. Regional festivals attract-

ing people from far away are organised annually. The yearly Harvest Festival (dożynki), which in this region is referred to as Hołdymas, is of particular significance. Every location within Czarny Dunajec Commune can offer something, which is - on the one hand - special, unique and original, but also deeply ingrained in the region's tradition. Antique houses and farm buildings, little road-side shrines, natural monuments, places of charm and beauty - all these can be found here. The locals - warm-hearted by nature - are most willing to provide tourists with accommodation. So feel welcome to visit, unwind and relax...

SOŁECTWA VILLAGES

CZARNY DUNAJEC

Początki Czarnego Dunajca sięgają 1552 roku. Datę tę, wobec zaginięcia dokumentu lokacyjnego, przyjąć można na podstawie pierwszej lustracji królewskiej przeprowadzonej w roku 1564. Dowiedzieć się z niej można, że wieś osadził Prokop Pieniążek, zaś pierwszym jej sołtysem był Tomasz Miętus. Tenże zasłużony sołtys wraz z synem Janem wystawił własnym kosztem i na swoim gruncie pierwszy kościół czarnodunajski. W początkach XVII wieku Czarny Dunajec zasłynął jako ośrodek antyfeudalnego ruchu chłopskiego. Lokacja osady na dawnym szlaku handlowym łączącym Węgry z Polską miała swoje dobre skutki. Od 1720 roku odbywały się tu jarmarki, a mieszkańcy bogacili się na handlu, głównie płótnem. W XIX wieku Czarny Dunajec był już miasteczkiem, ukształtowanym ostatecznie w okresie międzywojennym. Z tamtego okresu pochodzi charakterystyczny prostokątny rynek z bocznymi uliczkami i zwartą zabudową, tak zwaną ulicówką. Ważnym elementem architektury były tzw. dworki czarnodunajskie, czyli murowane parterowe domy z gankiem wspartym na filarach. Obecnie niestety są już bardzo nieliczne. Nad miejscowością dominuje murowany kościół pod wezwaniem Przenajświętszej Trójcy, zbudowany pod koniec XVIII w., na miejscu XVI-wiecznego drewnianego kościółka, który spłonął w wielkim pożarze w 1858 r. Świątynia posiada czworoboczną wieżę nakrytą kształnym cebulastym hełmem i kaplice po obu stronach naw. Wystrój wnętrza jest dziełem twórców ludowych: Obrochty ze Starego Bystrego i Czesacza z Waksmund. Cenny jest zabytkowy dzwon z 1643 roku, odlany przez lotaryczyka Benedykta Briota a pochodzący z kościoła franciszkanów w Nowym Sączu.

Współcześnie Czarny Dunajec pozostaje naturalną stolicą zachodniego Podhala. Jest siedzibą władz samorządowych częstym przystankiem w drodze do Tatr i na Orawę. Miejskiego

The history of Czarny Dunajec can be traced back to 1552. As the foundation certificate has been lost, the above date has been accepted based on the first vetting of the crown land conducted in 1564. According to that document, the village was established by Prokop Pieniążek, with Tomasz Miętus being its

first governor (sołtys). He was also the one who, together with his son Jan, erected the first church in Czarny Dunajec, at his own expense and on his own land. In the early 17th century,

W roku 2012 została ukończona rozbudowa Zespołu Szkół w Czarnym Dunajcu. Kompleks mieści w sobie Szkołę Podstawową oraz Gimnazjum wraz z pełnym zapleczem sportowym.

wizerunku dodają Czarnemu Dunajcowi nowe i dawne kamienice w rynku, zwarta zabudowa, dobrze utrzymane i oznakowane drogi czy liczne punkty handlowo-usługowe. Rangę miejscowości podnoszą znaczące inwestycje, jak choćby oddany niedawno do użytku budynek szkoły. Z drugiej strony nadal nie brakuje tu zabytkowych, drewnianych domów.

Czarny Dunajec became famous as a hub of peasants' anti-feudal movement. The village's location – on a former trade route between Hungary and Poland – gave it certain advantages. Since 1720 it had been a famous marketplace, which enabled the local population to accumulate wealth, especially by means of linen trade. By the 19th century Czarny Dunajec had become a small town and it achieved its final form during the inter-war period. It was during that time that the distinctive, rectangular main square was created, with small side streets and compact ribbon development. Crucial elements of local architecture were the so called Czarny Dunajec manors; single level brick houses with column supported front porches. Unfortunately, not many of them are still standing nowadays. The skyline is dominated by The Most Holy Trinity Church built of brick at the end of the 18th century in place of the 16th century wooden church which was destroyed by the great fire in 1858. The church has a square-based steeple topped with a shapely, bulbous helm. There are also two side-altars on both sides of the nave. Inside, the church has been ornamented by folk artists: Obrochta from Stary Bystry and Czasacz from Waksmund. There is also a historical, 1643 bell, cast by Benedykt Briot of Larraine and provided by The Franciscans' Church in Nowy Sącz.

Nowadays, Czarny Dunajec remains a natural capital of Western Podhale. It is home to the local council and a natural stop en route to the Tatra Mountains and Orava region. Czarny Dunajec owes some of its town-like appearance to the new and old buildings concentrated around the main square, compact architecture and to well maintained and sign-posted roads with numerous shops and businesses. The town's status has also been elevated by some significant investments, such as the recently completed construction of a new school building. On the other hand, there are also numerous admirable vintage wooden houses.

CHOCHOŁÓW

Duża wieś podhalańska, położona nad rzeką Czarny Dunajec, jest największą atrakcją turystyczną gminy. Według dawnych podań w zamierzchłych wiekach, gdy jeszcze szumiała tu puszcza karpacka, panowie szlachta zapuszczali się ponoć na polowania w las, pokrzykując: Cho!... Cho!... Łów!... Tak miało dojść do nazwania osady. Faktem jest, że wieś została założona w 1592 roku a jej pełny rozwój to lata późniejsze. Dziś stanowi piękny przykład zabudowy wsi podhalańskiej z XVIII-XIX wieku. Drewniane domy są bogato zdobione, często spotykamy kapliczki, krzyże oraz drewniane, rzeźbione figury świętych. Ponad sto dwadzieścia z nich jest objętych opieką konserwatorską, zdecydowana większość jest stale zamieszkała, stąd Chochołów jest nazywany żywym skansenem budownictwa regionalnego. Wieś została uznana przez UNESCO za zabytek klasy zerowej i stale przyciąga rzesze turystów z całego świata.

Sławę przyniosło wsi tak zwane poruseństwo z 1846 roku, czyli Powstanie Chochołowskie przeciwko austriackim zaborcom. Muzeum poświęcone temu wydarzeniu mieści się w najstarszej chałupie, pochodzącej z 1798 r. Z poruseństwem związane jest podanie na temat kapliczki św. Jana Nepomucena, stojącej przy wjeździe do Chochołowa od strony Czarnego Dunajca. Ponoć święty stoi „obrócony zadkiem do Dunajca” z żalu, że dunajczanie razem z wojskiem austriackim przyszli tłumić zryw niepodległościowy. Historia takiego ustalenia kapliczki jest jednak bardziej złożona niż w podaniu.

Situated on the bank of the Czarny Dunajec River, this large village of the Podhale region is the commune's greatest tourist attraction. According to legends, in the times long gone, when the land was overgrown with the forests of Puszcza Karpacka, the nobility used to hunt in the woods, and on their way they would be chanting: Cho!... Cho!... Łów!... ("Łów" being the Polish for "hunting"). Apparently, this is where the settlement took its name from. What we know for sure is that the village was established in 1592 and it developed fully in the later years. Today it constitutes an example of Podhale's vernacular 18th

W latach 1853-66, na miejscu drewnianej świątyni z XVII w., wzniesiono z miejscowego piaskowca kościół parafialny pod wezwaniem św. Jacka. Wewnątrz neogotyckiej świątyni: freski Walerego Eljasza z 1871 r., dwa obrazy Wojciecha Eljasza oraz obraz Św. Trójcy będący częścią tryptyku z XVI w. Przed kościołem znajduje się pomnik Powstania Chochołowskiego, ufundowany przez polonię amerykańską.

Chochołów jest ważnym ośrodkiem twórczości ludowej, takiej jak: zdobnictwo w drewnie, kowalstwo i zdobnictwo w metalu, malarstwo na szkle oraz hafciarstwo. Warto odwiedzić Izbę Regionalną, prezentującą przedmioty kultury ludowej, którą w chałupie nr 28 stworzył miejscowy rzeźbiarz Jan Zięder. To niezwykle muzeum, gdzie gospodarz pozwala zwiedzającym dotykać eksponatów, w większości rodzinnych pamiątek. We wsi spotkać można wiele starych drzew, uznanych za pomniki przyrody. Z Chochołowa poprzez Ostrysz, Gruszków Wierch aż na Gubałówkę prowadzi widokowy Szlak im. Powstania Chochołowskiego. Przy dawnym przejściu granicznym na Słowację znajduje się z kolei pomnik upamiętniający tajemny

powrót marszałka Edwarda Rydza-Śmigłego do kraju w 1941 r. Chochołowianie chętnie wynajmują gościom izby, rozwinęli też gastronomię i serwują regionalne potrawy. Droga z Chochołowa do Zakopanego należy do bardziej malowniczych traktów na Podhalu.

and 19th century architecture. Local wooden houses are profusely ornamented and there are a number of shrines, crosses and statues to be found in the area. Over 120 of the houses are listed as monuments and most of them are permanently inhabited, thus granting Chochołów the title of a living heritage park of vernacular architecture. The village has been classified by UNESCO as a zero class heritage site and it attracts lots of tourists from all over the world.

The village owes its fame to a so called poruseństwo of 1846; Chochołów people's insurrection against the Austrian authorities. The oldest, 1798 hut is home to a museum commemorating that event. A legend of the John of Nepomuk's shrine is also connected to the Insurrection. One can see the shrine when entering Chochołów from the direction of Czarny Dunajec. Apparently, the saint is positioned "with his bum facing towards Dunajec" as a sign of upset at the fact that people from Dunajec had joined the Austrian army in quenching the resistance movement. In fact, the historical truth turned out to be more complex than the one presented in the story, but the statue retained its pose.

In the years 1853-66, the local sandstone was used to build a parochial church on the site previously occupied by a wooden, 17th century temple. The new church was dedicated to St. Hyacinth. Inside the neo-gothic building there are frescos created by Walery Eljasz in 1871, two paintings by Wojciech Eljasz and a painting representing The Holy Trinity, which is part of a 16th century triptych. In front of the church there is a Chochołów Insurrection monument, funded by the Polish emigrants in America.

Chochołów is also a popular centre for folk crafts, such as: wood crafting, blacksmithing and metal-working, glass-painting or embroidery. The Regional Chamber (Izba Regionalna) is also worth visiting. It has been founded by Jan Zięder, a local sculptor, in house no. 28, which contains an exhibition of many folklore-related items. It is a unique museum, where visitors can touch the exhibits, which consist for the most part of the owner's family heirloom. Many old trees growing in the village have been granted the status of natural monuments. The picturesque Chochołów Insurrection Trail (Szlak im. Powstania Chochołowskiego) takes us from Chochołów, across Ostrysz and Gruszków Wierch, to the top of the Gubałówka Mountain. Next to a former border crossing with Slovakia, there is a monument commemorating the 1941 return of Marshall Edward Rydz-Śmigły to Poland. The people of Chochołów are most willing to rent rooms out to visitors; they have also developed local gastronomy, serving regional foods. The road from Chochołów to Zakopane can be listed as one of Podhale's most scenic routes.

CICHE

Osada lokowana w 1593 r. przez Tomasza Miętusa wzięła swą nazwę od potoku Cichego. Rozrosła się do rozległej wsi, która ciągnie się doliną tego potoku od Gruszkowego Wierchu w zachodniej stronie Pogórza Gubałowskiego aż do stóp Domańskiego Wierchu przed czarnodunajecą równiną, na wysokości 700-850 m n.p.m. Tym samym jest jedną z najdłuższych wsi w Polsce bo liczącą ponad 14 km długości. Dzieli się na kilka części. Zaczynając od strony wjazdu z Czarnego Dunajca są to: Miętustwo, Ciche Dolne, Ciche Środkowe, Ciche Górne i Ciche Wierch. Jest trzecim co do wielkości sołectwem w gminie i drugim pod względem ilości mieszkańców.

Cichowianie mają dwa kościoły parafialne: w Cichem Miętustwie pod wezwaniem Najświętszej Marii Panny i w Cichem Górnym p.w. św. Józefa Robotnika oraz kaplicę na Wierch Ciche. Ciekawymi obiektami są również dwie kryte gontem drewniane dzwonnice z XIX w. oraz liczne drewniane i murowane XIX-wieczne przydrożne kapliczki. Rejon ten przez wiele lat penetrowali poszukiwacze zbójnickich skarbów. Tradycje ciesielskie sprawiły, że wielu mieszkańców trudni się dziś pamiętkarstwem, rzeźbi, wykonuje meble i inne przedmioty artystyczne z drewna. Stąd pochodził Andrzej Knapczyk-Duch - góralski muzyk, nauczyciel, gawędziarz, twórca oryginalnych nut góralskich, patron corocznego „Muzykowania na Duchową Nutę”.

Ciche jest miejscowością atrakcyjną turystycznie. Piękny krajobraz zachęca do wypoczynku i pieszych wędrówek. Grzybiarzy kuszą masywy leśne Zadkowskiego Wierchu i gęsto porośniętej góry Ostrysz. Dwa progi wodne na potoku latem

The settlement was formally founded in 1593 by Tomasz Miętus and it owes its name to the Ciche Creek. It has then expanded to form a wide-spread village, stretching along the creek's valley all the way from Gruszkowy Wierch on the western side of the Gubałowskie Hills to the foothill of Domański Wierch, just before the Czarny Dunajec plain. It sits at the altitude of 700-850 m AMSL. Ciche is one of the longest Polish villages, expanding over more than 8.5 miles. The village is divided into a few districts. Going from Czarny Dunajec, there are: Miętustwo, Ciche Dolne (Lower Ciche), Ciche Środkowe (Middle Ciche), Ciche Górne (Upper Ciche) and Ciche Wierch. Size-wise, it is the third village within the commune and the second one with regard to population.

There are as many as two parochial churches: The Most Holy Virgin Mary Church in Ciche Miętustwo and The Joseph the Labourer's Church in Upper Ciche, as well as a chapel in Ciche Wierch. Other interesting objects include two shingle-roofed, wooden, 19th century belfries and numerous wooden and stone 19th century road-side shrines. For many years the region was frequently searched by the seekers of stolen treasures. Carpenting traditions resulted in many of today's residents working in wood, creating souvenirs, figurines, furniture and other artistic wooden forms. It was also a birthplace of Andrzej Knapczyk-Duch – a highland musician, teacher and storyteller, author of well-known highland tunes and patron of the annual event “Music to a Spiritual Note” (“Muzykowanie na Duchową Nutę”).

służą spragnionym kąpiel. Stoki Wierchowiny świetnie nadają się dla narciarstwa zjazdowego, snowboardu i tyczenia tras biegowych. W Cichem działa prywatny pensjonat, noclegi z wyżywieniem można też znaleźć u gospodarzy.

Ciche is a village particularly attractive to tourists. The marvellous landscapes encourage relaxing walks. Mushroom collectors will be tempted by the ample woods of Zadkowski Wierch and densely overgrown Ostrysz Mountain. Two steps on the creek create pools which, during the summer, can be enjoyed by those who want to cool in the water. Wierchowina slopes are excellent for skiing, snowboarding and cross-country skiing. Apart from a private guest-house, bed and breakfast accommodation is also offered by the locals.

CZERWIENNE

Wies założona ok. 1630 r. wzdłuż potoku Czerwonego na wysokości 680-930 m n.p.m. Aż do lat 60-tych XX wieku zwana była Międzyzzerwieniem, gdyż na granicy z Ratułowem Czerwoną Górę pokrywa glina o charakterystycznej barwie, a z przeciwnej strony „czerwono” wschodziło słońce. Rosną tu potężne, kilkusetletnie lipy uznane za pomniki przyrody. W górnej części wsi zachowała się drewniana dzwonnica, tu i ówdzie można trafić na starodawną góralską chałupę.

Wies rozslawiło Sanktuarium Maryjne na Bachledówce, czyli Bachledowym Wierchu. Na posiadłości ofiarowanej w latach 50-tych o.o. Paulinom z Jasnej Góry przez panią Jarząbkową (wdzięczną za cudowne ocalenie z rąk Gestapo podczas wojny) powstała w pierw pustelnia z kaplicą, która ostatecznie w 1991 r. przekształciła się w okazały kościół parafialny pod wezwaniem Matki Boskiej Częstochowskiej. Wielokrotnie, w latach 60-tych i 70-tych, przyjeżdżali tu na wypoczynek kardynał Stefan Wyszyński i ówczesny metropolita krakowski Karol Wojtyła - późniejszy papież Jan Paweł II. Pomniki obydwu wielkich duchownych zdobią dziś plac przed świątynią, jej wnętrze z kolei jest przykładem mistrzostwa zdobniczego w drewnie.

Przez Czerwienne i Bachledówkę wiodą trasy turystyczne z Chocholowa, Czarnego Dunajca, Cichego i Szaflar przez Żab i Gubałówkę aż do Zakopanego. Na wierchu Budz stoi krzyż upamiętniający miejsce, gdzie pochowano konfederatów barskich. Czerwienne jest ośrodkiem rękodzielnictwa i sztuki ludowej, gdzie m.in. wyrabia się ciupagi, fajki, noże zbójnickie, szerokie góralskie pasy ze sprzączkami, kierpce, starodawne filcoki czyli zimowe buty ze skóry i grubego sukna oraz dzwonki pasterskie zwane zbyrcokami. Powierzchnia sołectwa

Established in 1630, the village is spread along the Czerwone Creek, at the altitude of 680-930 m above sea level. Until the 1960's it had been known by the name of Międzyzzerwienne (In-between-redness), as on its border with Ratułowo there is the Red Mountain (Czerwona Góra), covered with characteristic red clay, while the red sun was rising on the opposite side. It is a site of hundreds year old lime trees, considered to be natural monuments. In the higher section of the

wynosi 10,8 km². Na turystów spragnionych wypoczynku czekają liczne gospodarstwa agroturystyczne, kwatery prywatne i punkty gastronomiczno-usługowe.

village, there is a well-preserved wooden belfry. Occasionally, one can also spot an ancient mountain hut.

The village became famous due to The Marian Sanctuary on top of Bachledówka (or Bachledowy Wierch). The grounds which in the 1950's were given by Mrs Jarząbkowa to the Pauline Fathers (as an act of gratitude for being miraculously saved from the hands of Gestapo during the war) first served as a hermitage site with a chapel, which was eventually turned into an impressive parochial church of Our Lady of Częstochowa in 1991. In the 60's and 70's the site was frequently visited by Cardinal Stefan Wyszyński and Karol Wojtyła, the Metropolitan Archbishop of Cracow, who later became Pope John Paul II. Today, the statues of both those prominent men stand in the church's courtyard, while the interior is adorned by many masterpieces of ornamental wood-craft.

Both Czerwienne and Bachledówka are located on tourist routes that lead from Chochółów, Czarny Dunajec, Ciche and Szaflar, through Żab and Gubałówka, all the way to Zakopane. On the Budz Peak, there is a cross commemorating the final resting place of the Bar Confederates. Czerwienne is also a centre for handicraft and folk art, with shepherd's axes (ciupaga), pipes, knives, highlanders' wide buckled belts, leather slippers (kierpce), ancient "filcoki" – winter boots made of leather and thick linen, as well as shepherd's bells – so called "zbyrcoki", all being manufactured locally. This village covers the area of 10.8 km². Tourists who crave some rest and serenity can visit numerous agritourist farms or private guest houses and use any of food serving and other services.

DZIAŁ

Wieś jest położona na wysokości 665 m n.p.m. na północny-zachód od ujścia potoku Piekienik do Czarnego Dunajca. Pierwsza wzmianka o tej osadzie pojawiła się w końcu XVI w. a przywilej lokacyjny pochodzi z 1605 r. Wieś miał założyć Grzegorz Dzielski - zbójnicki hetman o cały wiek wyprzedzający legendarnego Janosika. Był on także przodkiem znanego sołty-siego rodu. Pieczęć Działu przedstawia konnego rycerza z lancą.

Dziś Dział to jedno z najmniejszych sołectw gminy o powierzchni 5,1 km² i liczące niewiele ponad sto domostw. Przez nadzwyczaj spokojną wieś toczy swoje wciąż czyste wody potok Piekienik. Tędy prowadzi widokowy szlak turystyczny, którym można dostać się na Żeleźnicę lub do Ludźmierza.

Z Działu otwiera się widok na całą czarnodunajską równinę, z panoramą Tatr w tle. Tutaj znajduje się też kościół pod wezwaniem św. Józefa Robotnika. Nad wsią góruje Dzielański Wierch o wysokości 716 m n.p.m. - bezleśne wzgórze zwane także Działem lub Groniem.

leader, who lived a whole century before the legendary Janosik. He also was an ancestor of a famous family of village governors. The original seal of Dział represents a lance-yielding knight on a horseback. Today, Dział is one of the smallest villages of the commune with the area of 5.1 km² and just over 100 households. The extremely quiet village is halved by clear waters of the Piekienik Creek. It is also situated on a picturesque tourist trail, which would take you to Żelaźnica or Ludźmierz. When in Dział, one can admire the full panorama of the Czarny Dunajec plain, with the Tatra Mountains appearing in the distance. There is also a church dedicated to St. Joseph the Labourer. The village is overshadowed by the Dzielański Wierch, whose peak reaches 716 m above sea level – this bare hill is also referred to as Dział or Gronie.

KONIÓWKA

Wieś jest położona na wysokości 730 m n.p.m. nad rzeką Czarny Dunajec. Pierwsza wzmianka o Koniówce, lokowanej łącznie z Podczerwonym pochodzi z 1605 r. Długo był to tylko przysiółek bez nazwy, który powstał wokół uczęszczanej

The village is situated at 730 metres above sea level, on the bank of the Czarny Dunajec River. The village was officially founded in 1605, together with Podczerwone, and this is the oldest existing record regarding the settlement. For

a long time it existed just as a nameless hamlet which had formed around a popular river-crossing. The village owes its current name to occupation prevalent among the villagers at that time. The peasants, who leased the land from Podczerwone governors, were mainly horse and cow breeders.

Nowadays, it is just a small village between Podczerwone and Chochółów. Spread over 4.2 km² and inhabited by 400 people, it is the commune's smallest village. Among its most attractive locations there is the river step and bridge surrounding area, and also Rudno – an amazing, raised peat bog, covered with patches of mountain pine. By the road, not far from the

przeprawy przez Czarny Dunajec. Obecna nazwa tej miejscowości wiąże się z zajęciem ówczesnych mieszkańców. Chłopi, którzy dzierżawili ziemię od sołtysów podczerwińskich zajmowali się bowiem hodowlą koni i wołów.

Współcześnie Koniówka jest niedużą wsią znajdującą się pomiędzy Podczerwonnem a Chochółowem. To najmniejsze sołectwo gminy o powierzchni 4,2 km² liczy czterystu mieszkańców. Najbardziej atrakcyjnymi miejscami są tutaj tereny położone wokół progu wodnego i mostu oraz wspaniałe torfowisko wysokie Rudno, które płatami porasta kosodrzewina. Przy drodze, niedaleko mostu, stoi pieczołowicie odrestaurowana po pożarze drewniana dzwonnica. Pierwotnie jej dzwon odzywał się na Anioł Pański, a w czasie burzy - jak głosił napis fulga frange - łamał pioruny.

bridge, there is a wooden belfry, thoroughly restored after being destroyed by a fire. Initially, its bell carried the name of Our Lord's Angel and during storms, according to the inscription, it used to fulga frange – break the lightnings.

ODROWĄŻ

Wieś jest położona na wysokości 660-800 m n.p.m. na południowym skraju Działów Orawskich. Lokowana została w 1603 r. przez starostę nowotarskiego Jana Pieniążka. Swoją nazwę wzięła od herbu Odrowąż, należącego do szlacheckiej rodziny Pieniążków, którzy byli założycielami okolicznych wsi. Odrowąż ze względu na swoje położenie bywa nazywany „podhalańskim Rzymem”. Wieś tworzą bowiem liczne przysiółki, które podobnie jak wieczne miasto Rzym zlokalizowane są na siedmiu wzgórzach. Przed II wojną światową rozslawili ją pochodzący stąd światli ludzie, wspaniali regionaliści, działacze ruchu ludowego i współzałożyciele Związku Podhalań - Antoni i Jakub Zachemscy oraz Feliks Gwiżdż.

Murowany, jednonawowy kościół pod wezwaniem św. Marii Magdaleny powstał w latach 1825-31, na miejscu pierwotnego kościółka XVII-wiecznego. Ołtarz wykonał Józef Kulach z Szaflar na wzór ołtarza w nowotarskim kościele św. Katarzyny. Zachowało się tu kilka zabytkowych sprzętów i szat liturgicznych.

W Odrowążu na Herbiku znaleźć można nieczynny kamieniołom, skąd wydobywano piaskowce magurskie. W jednym z odrowąskich przysiółków, w Żarach wyrabiane są przez miejscowych ludwisarzy różnej wielkości dzwonki. Mieszkańcy ma-

The village sits at the altitude of 660-800 m above sea level, on the southern verge of Działy Orawskie. It was officially founded in 1603 by Jan Pieniążek, who was the elder (starosta) of Nowy Targ. The settlement owes its name to the Odrowąż crest, which belonged to the Pieniążek gentry, a family which founded the surrounding villages. Due to its location, Odrowąż is sometimes referred to as "a Rome of Podhale", the reason being that the village comprises a number of helmets, which – just as the city of Rome – are scattered across seven hills. Before the Second World War, the settlement became famous for the enlightened people who came from this area; Antoni Zachemski,

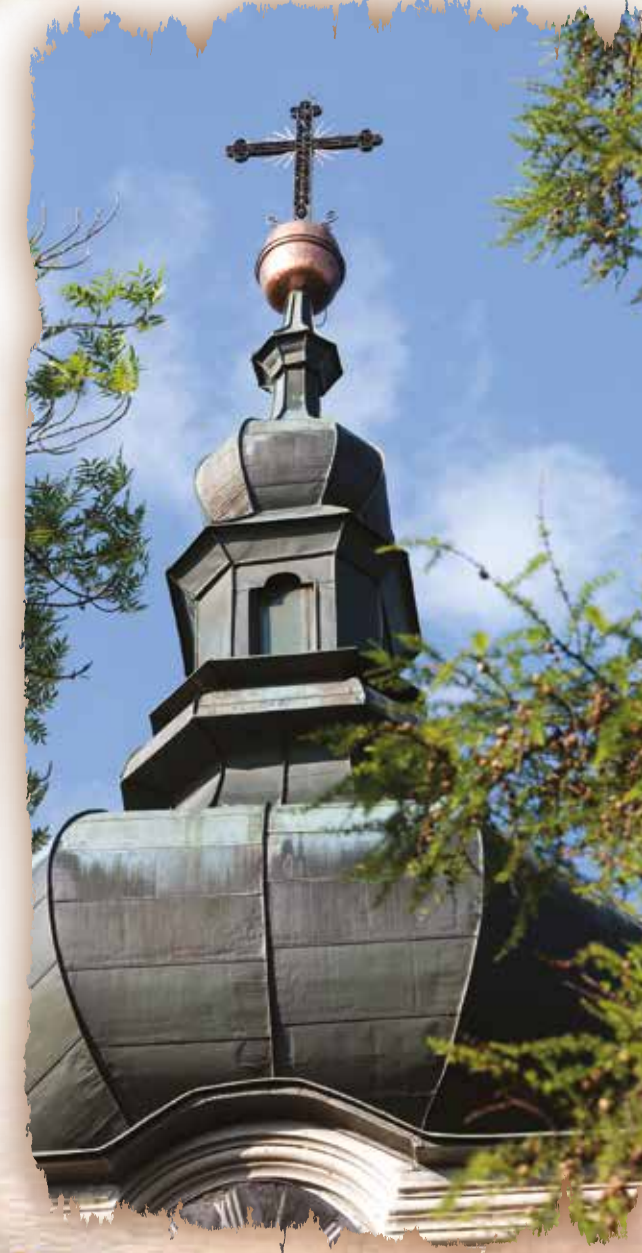
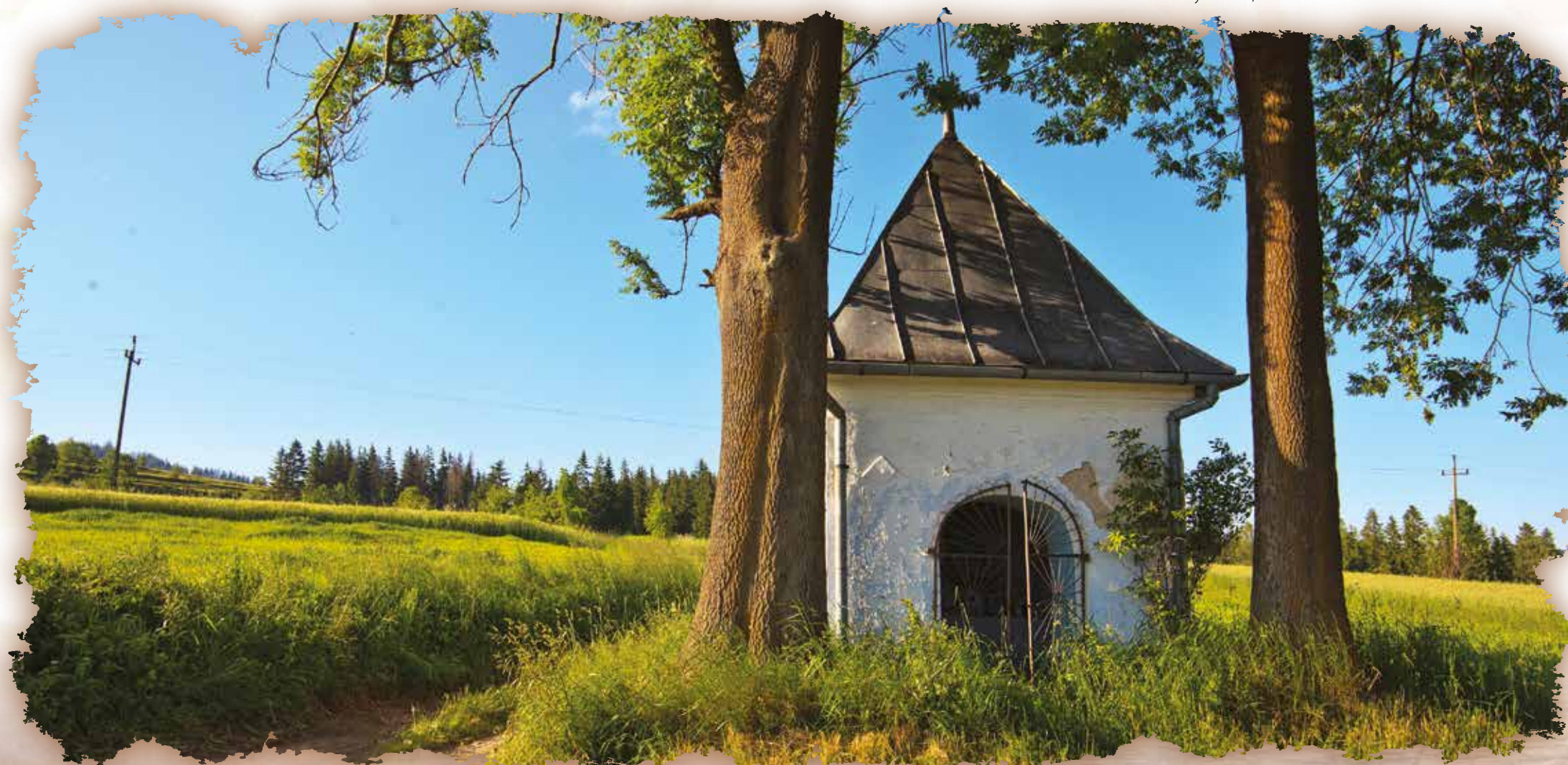

lowniczej wsi często goszczą u siebie letników. Wąska asfaltowa droga wiedzie z Odrowąża w dół, do uroklivie położonego przysiółka Żary. Stąd o krok do Borów czyli torfowisk, które ponoć leczą i odmładzają ludzi. Powierzchnia sołectwa wynosi 12,2 km².

Jakub Zachemski and Feliks Gwiżdż – prominent pro-regional and people's movement activists and co-founders of The Podhale Association.

A stone church of St. Mary Magdalene was erected in the years 1825-31, to replace the original, 17th century church. The altar was made by Józef Kulach from Szaflary and it was inspired by the one from The St. Catharine's Church in Nowy Targ. Some historical items of equipment and canonicals have been preserved to this day.

In Odrowąż, on the Herbik Hill, one can find a no longer used quarry; a former source of magurian sandstone. In one of the Odrowąż helmets called Żary, local bell-founders manufacture bells of various sizes. The villagers often provide holidaymakers with holiday accomodation. A narrow, asphalt road runs from Odrowąż down to the charming hamlet of Żary. From there one can easily access the nearby Bory – peat bogs that are believed to possess healing and rejuvenating qualities. This village covers the area of 12.2 km².

PIEKIELNIK

Wieś położona jest na wysokości 630-670 m n.p.m. nad potokiem Piekienik i jego kilkoma dopływami. Założyli ją około 1580 r. polscy osadnicy z inicjatywy panów Zamku Orawskiego. Najludniejsza i kiedyś najbogatsza wieś Górnej Orawy, przez wieki powiązana jednak z Podhalem. Jest drugim co do wielkości sołectwem w gminie (pow. 30,3 km²). Węgierski kronikarz, który ponoć pierwszy opisywał te ziemie, zanotował nazwę Popielnik, z powodu złogów spalonego torfu. Torfowiska w tej okolicy płonęły bowiem często, a wgłębne pożary niezmiennie trudno było ugasić. Ze wzniesień nad Piekienikiem wspaniale widać panoramę Tatr.

Do niedawna istniało tu jeszcze kilka XIX-wiecznych kurnych chat z wyżką - obszernym strychem do przechowywania siana, wystającym nieco poza pion ściany domu. Do dziś uchowała się w środku wsi zaledwie jedna chata z wyżką, mocno zniszczona ale jeszcze zamieszkała. Obecnie wyżki można spotkać tylko w stodołach. Piekienik był parafią już w XVIII w., lecz pierwszy drewniany kościół strawił pożar. W ołtarzu głównym i w ołtarzach bocznych nowego, murowanego kościoła

Spread on the banks of the Piekienik Creek and its various tributaries, the village is situated at the altitude 630-670 m above sea level. It was founded in 1580 by Polish settlers encouraged by the Orava Castle masters. The most densely populated and – once – the richest village of Upper Orava, for ages has been more closely connected with Podhale. Size-wise, it is the second village in the commune (with the area of 30.3 km²). A Hungarian chronicler, who was allegedly the first one to describe this region, put down the name as Popielnik (an ash pit), because of the deposits of burnt peat in the area. They were a result of frequently smouldering bogs, with underground fire being very difficult to extinguish. The hilly terrain around Piekienik offers a great panorama of the Tatra Mountains.

Until recently there had been a few simple, 19th century cottages with a so called "wyżka" – spacious attics, stretching slightly beyond the walls of the base, used for storing hay. Today, there is only one of those, remaining in the centre. The building is heavily damaged but still inhabited. Now the characteristic attics can only be seen on some of the barns. Piek-

Mieszkańcy zbyt rzadko jeszcze goszczą wczasowiczów w swoich domach, choć okolica ma wiele uroku, a takie stoki jak Luparnia czy Sewcowsko Sucho Dolina są wręcz wymarzone dla narciarzy. Ze względu na swoje położenie miejscowość ta odznacza się niezwykle walorami klimatycznymi i krajobrazowymi. Piekienik jest trzecim co do wielkości sołectwem gminy.

building which, until 1820, had served as a customs house and later as a residential home, pub and school. Still, there are not enough places for tourists to stay at during their holiday, although the area has a lot of charm and the conditions offered by local slopes, such as Luparnia or Sewcowsko Sucho Dolina, are every skier's dream. The location endows this settlement with unique climate and landscape. Piekienik is the commune's third village when it comes to the area covered.

z 1878 r. pw. św. Jakuba Apostoła, stoi sześć barokowych posągów. Świątynia posiada dzwon z 1802 r. odlany przez Samuela Palischa z Krzemnicy. Barokowe figury Ukrzyżowania z Matką Boską i św. Marią Magdaleną oraz św. Jakubem stoją także we wnękach murowanej piekielnickiej kapliczki. Na cmentarzu zachowały się ciekawe, XIX-wieczne kamienne nagrobki. Wśród wielu przydrożnych kapliczek na uwagę zasługuje murowana kapliczka z gontowym dachem i barokowymi rzeźbami z XVIII w. Znajduje się tutaj również budynek pochodzący z 1783 r., w którym do 1820 r. była komora celna, a później znajdowały się w nim pomieszczenia mieszkalne, karczma, szkoła.

elnik became a parish as early as the 18th century, but the first wooden church perished in a fire. The main altar and two side altars of the new, stone church, which was built in 1878 and devoted to St. James the Apostle, contains six Baroque statues. The temple also has a bell cast in 1802 by Samuel Palisch from Krzemnica. More Baroque statues representing the Crucifixion, the Virgin Mary, St. Mary Magdalene and St. James can be found in wall cavities of the Piekienik stone chapel. At the local cemetery one can still find interesting grave-stones from the 19th century. Among many road-side shrines, one that deserves particular attention is a stone, shingle-roofed, 18th century one, which contains some Baroque sculptures. There is also a 1783

PIENIAŻKOWICE

Niewielkie sołectwo o powierzchni 8,6 km² jest położone na wysokości 680-710 m n.p.m. tuż poniżej Przełęczy Pieniążkowskiej (720 m n.p.m.). Wieś, zwana też Maciejowskie, lokowana była w 1593 r. przez Krzysztofa Stocha, który otrzymał ten przywilej od dzierżawcy dóbr nowotarskich Jana Pieniążka.

Ród Pieniążków z Krużlowej lokował na terenie starostwa nowotarskiego aż 22 wsie królewskie. Do końca XVII w. mieszkańcy wsi wypasali owce w Dolinie Małej Łąki w Tatrach. Drewniany, XIX-wieczny kościółek zastąpiła w 1900 r. nowa, murowana świątynia pod wezwaniem Matki Boskiej Bolesnej. Główny ołtarz zdobi XVIII-wieczny barokowy obraz z wizerunkiem patronki parafii. Dzwon kościelny z 1545 r. zakupiony został ponoć w Jordanowie. Uchowało się też we wsi trochę tradycyjnych, drewnianych chałup góralskich.

Na szczyt Zeleźnicy (912 m n.p.m.) można dojść pięknym szlakiem z Szaflar przez Dział i Pieniążkowice. Legenda głosi, że góra otwiera się raz w roku na dźwięk rezurekcyjnych dzwonów, aby odsłonić ukryte w niej skarby. Inne szlaki turystyczne prowadzą do Ludźmierza oraz na Przełęcz Sieniawską (719 m n.p.m.) i do Klikuszowej.

This small village of 8.6 km² sits 680-710 metres above sea level, just below the Pieniążkowska Mountain Pass (720 m above sea level). The village, also known as Maciejowskie, was founded in 1593 by Krzysztof Stoch, who was granted the founding privilege by Jan Pieniążek, lease-holder of the Nowy Targ domain. The Pieniążek family from Krużlowa founded as many as 22 crown villages within the administrative confines of Nowy Targ area (starostwo). Until the end of the 17th century the villagers used to pasture their sheep on the meadows of the Mała Łąka Valley in the Tatra Mountains.

A wooden, 19th century church was replaced in 1900 by a new, stone temple devoted to the Virgin Mary. The main altar is embellished with an 18th century, Baroque painting representing the female patron saint of the parish. The 1545 church bell was supposedly purchased in Jordanów. Some traditional, wooden highland huts can still be seen in the village.

One can access the peak of Zeleźnica (912 metres above sea level) by following a picturesque trail which runs from Szaflar through Dział and Pieniążkowice. According to local legends, the mountain cracks open every year at the sound of Resurrection Day bells, uncovering the treasures hidden within. There are also other tourist routes, which lead to Ludźmierz, to the Sieniawska Mountain Pass (719 metres above sea level) and to Klikuszowa.

PODCZERWONE

Cicha i spokojna wioska podhalańska położona jest nad rzeką Czarny Dunajec na wysokości około 720 m n.p.m. Powierzchnia tego niewielkiego sołectwa wynosi 8,6 km². Początkami swego istnienia Podczerwone sięga daleko w przeszłość Polski królewskiej. Dokumenty historyczne, zachowane do dziś u niektórych podczerwińskich górali, stwierdzają istnienie wsi już w wieku XVI, a jej dzieje są analogiczne do historii i rozwoju sąsiedniej osady - Chocholowa. Jej pierwszymi posiadaczami,

na mocy przywileju króla Zygmunta III datowanego 4 lipca 1604 r., byli Szymon i Barbara Podczerwińscy. Piękne położenie wsi skłania do udanego wypoczynku. Nad brzegiem Czarnej Dunajca można znaleźć sporo atrakcyjnych miejsc biwakowych, a progi wodne są dobrym miejscem do kąpieli.

W okolicy przebiega kilka malowniczych tras spacerowych. Podziwiać też można malownicze, nigdy nie eksploatowane, podczerwińskie torfowiska. We wsi zachowało się kilka starych, zabytkowych chałup góralskich oraz budynek stacji, będący pozostałością po austriackiej linii kolejowej łączącej Nowy Targ z Wiedniem.

Bardzo ciekawa jest historia parafii w Podczerwonym. W samym środku wsi, tuż obok drogi, wznosi się mały kościółek zbudowany w latach 1908-12. Postawienie tej skromnej świątyni Podczerwone zawdzięcza tutejszemu gaździe Jędrzejowi Karczowi, który samowolnie, długi czas w osamotnieniu, poświęcając oszczędności swojego życia, budował kaplicę według własnego pomysłu. Kiedy w końcu okazało się, że postawienie kaplicy jest realne, mieszkańców wioski ogarnął zapał i przyłączyli się do pomocy. W 1914 r., przy prowizorycznym ołtarzu, po raz pierwszy odprawiano Mszę świętą. Na swoją parafię mieszkańcy wioski musieli jednak czekać jeszcze blisko 70 lat. Poświęcenia i wmurowania kamienia węgielnego dokonał w 1975 r. ks. biskup Julian Groblicki - wielki przyjaciel Podczerwonego. W 1982 r. ks. kardynał Franciszek Macharski erygował parafię Matki Bożej Bolesnej w Podczerwonym, a następnie w 1995 r. uroczyście konsekrował tutejszą świątynię.

This quiet and serene village of Podhale is situated on the bank of the Czarny Dunajec River at the altitude of 720 metres above sea level. It covers a small area of 8.6 km². Its beginnings can be traced far back to the times of the Polish Kingdom. Historic documents, preserved by some of the local highlanders, confirm that the settlement had already existed in the 16th century with its history and development resembling those of the neighbouring settlement of Chocholów. The first owners, through privileges granted by King Sigismund III on the 4th of July 1604, were Szymon and Barbara Podczerwińscy.

The impressive setting makes it a perfect site for a holiday break. There are numerous attractive camp sites along Carny Dunajec and artificial river steps make it possible to go for a little swim. A few picturesque footpaths can also be found in the area. During walks, one can admire charming, unexploited peat bogs around Podczerwone. In the village you can find some old mountain huts of historic value, as well as a railway station building – a remnant of a former Austrian railway connection between Vienna and Nowy Targ.

The local parish has some interesting history. In the village's very centre, right next to the road, there is a small church erected in the years 1908-1912. Podczerwone owes this humble temple to a local landholder, Jędrzej Karczek, who arbitrarily and – for the most part – single-handedly, built the church according to his own design and investing his life-time savings into the project. When it finally became apparent that the church can actually be built, the villagers got overcame with enthusiasm and they decided to join the lonesome builder. In 1914, the first Holy Mass was held by a makeshift altar. However, the local people had to wait another 70 years for their own parish. The cornerstone was finally set and consecrated in 1975 by Bishop Julian Groblicki, a great supporter of Podczerwone. In 1982 the Virgin Mary Parish in Podczerwone was established by Cardinal Franciszek Macharski and in 1995 the consecration celebrations for the local church took place.

PODSZKLE

Jedna z najstarszych wsi orawskich jest położona na wysokości 750-850 m n.p.m. w dolinie Bukowińskiego Strumienia. Wraz z sąsiednią Bukowiną założona była w 1580 r. z inicjatywy panów Zamku Orawskiego i należała do jednego ze starszych ośrodków polskiego osadnictwa na Orawie. Rolę osadźcy spełniała tu drobna szlachta. Podanie mówi o szklarzu, który dawno, dawno temu wędrował ze swym warsztatem na plecach. Kiedy się potknął w miejscu, gdzie jeszcze nie było wioski, a szkło rozprysło się z brzękiem – w rozpaczę ponoć krzyknął: - To po szkło!... W 1622 r. Podszkle i Bukowinę połączono w jedną gromadę, która pozostawała pod rządami sołtysiego rodu Bukowińskich. Obecnie Podszkle jest oddzielną miejscowością. Płynące z beskidzkich wzgórz, zwanych „orawskimi działami”,

It is one of the oldest villages of Orava, lying at the altitude of 750-850 m above sea level, in the Bukowiński Stream

potoki Orawka i Bukowiński Strumyk łączą się tu w rzekę Orawa, która uchodzi do Morza Czarnego. W centrum wsi króluje murywany kościół pod wezwaniem św. Rozalii z 1787 r., z wieżą dobudowaną w 1803 r. Mieszkańcy Podszkła tradycyjnie trudnią się rolnictwem i ciesielką. Niektóre rodziny przyjmowały w swoich domostwach letników jeszcze przed wojną. Grzybiarzy wabią tujsze lasy. Z Podszkła najbliższej do Bukowińskiego Wierchu zwanego Pępkiem Świata, bo widać stąd 14 pasm górskich. Przez Podszkle prowadzi szlak turystyczny, którym można dotrzeć na Zeleźnicę, Pająków Wierch, Danielki oraz do Orawki. Powierzchnia sołectwa wynosi 13,1 km².

valley. Together with neighbouring Bukovina, the settlement was established in 1580, by the initiative of the Orava Castle masters. It has been one of the oldest Polish settlements in Orava. The local villages had been founded mainly by the lower nobility. With regards to the village name, there is a lore which mentions a wandering glassworker, who used to carry his workshop around. Once, when he tripped over in a place where there was no village at that time, and the glass broke with a loud sound – distressed, he cried: - To po szkło!... (transl. "Now, that's it for the glass!") In 1622 Podszkle and Bukovina were united under the rule of governors of the Bukowiński family. Today, Podszkle is a separate settlement. Here the Orawka and Bukowiński Creeks descend from the hills of Beskidy and come together to form the Orawa River, which flows into the Black Sea. The village centre is dominated by the 1787 St. Rosalia's Church, with an 1803 steeple. Traditionally, the locals work as farmers or carpenters. Some families had already provided accommodation to holidaymakers even before the war. Local woods attract mushroom collectors. The nearest attraction is the Bukowiński Peak, also referred to as "a hub of the universe" (Pępek Świata), as it offers the great view of 14 mountain ranges. Podszkle lies also on a tourist trail, which leads to Zeleźnica, Pająków Wierch, Danielki and to Orawka. This village covers the area of 13.1 km².

RATUŁÓW

Wieś lokowana w 1616 r., która swą nazwą upamiętnia Ratuła ze Skrzydłnej, jednego z dzierżawców dóbr nowotarskich. Wieś rozciąga się w dolinie potoku Bystrego, od Bachledowego Wierchu po Górkowy Wierch, na wysokości 680-780 m n.p.m. Było to zawsze gniazdo zawołanych góralskich tancerzy i śpiewaków. Tradycje rękodzielnicze żywe są w Ratułowie do dziś.

Zbocza wznoszące się nad doliną Bystrego to idealne, choć jeszcze nie uzbrojone w wyciągi, tereny dla początkujących narciarzy. Młodzież trenuje zjazdy na stoku Koło Bucków. Wszystko to motywuje mieszkańców Ratułowa do tworzenia gospodarstw agroturystycznych. Powierzchnia sołectwa wynosi 15,3 km². W centrum Ratułowa znajduje się zbudowana w miejscowym stylu kaplica oraz siedziba oddziału Związku Podhalań zwana „Dominówką” – odbywają się w niej przeglądy zespołów regionalnych.

The village was officially established in 1616 and it was named to commemorate one of Nowy Targ landholders – Ratuł from Skrzydłina. The village spreads along the Bystry Stream valley, from Bachledowy Wierch to Górkowy Wierch, 680-780 metres above sea level. It has always been home to zealous highland dancers and singers. The handicraft traditions are also still thriving among the local people.

The surrounding slopes of the valley are ideal, although not yet equipped with lifts, for beginning skiers. Young people practice skiing on the Koło Bucków slope. The villagers are also increasingly willing to provide guest rooms to visitors. The area covered by this settlement equals 15.3 km². The centre of Ratułów includes an old-style chapel and The Podhale Association's Office called "Dominówka" – a venue of regional bands' festivals.

STARE BYSTRE

Wieś jest położona na wysokości 640-680 m n.p.m. nad potokiem Wielki Rogoźnik. To duże sołectwo o powierzchni 21,1 km². W przywileju lokacyjnym z 1591 r. wystawionym dla Jakuba Rola Gadowskiego nie było jeszcze wyodrębnione z Rogoźnika, który rozciągał się aż po Ciche. Dobrze znany wędkarzom potok Wielki Rogoźnik, płynąc przez wieś, stworzył uroczą dolinę. Tutaj wapienna Skalka, wypiętrzona kilkadziesiąt metrów nad koryto Rogoźnika, kończy podhalański Pas Skalicowy. Nazwy wsi użył jednak potok Bystry, płynący też przez Ratułów i Miętustwo.

Stare Bystre słynęło niegdyś z grup cieśli zwanych „sajkami budarskimi”. Dziś mieszkańcy hodują bydło mleczne i owce, z bundzu robią serki zwane pucokami. Wiele kobiet znalazło pracę w powstałym niedawno zakładzie szwalniczym. Stare Bystre należy do parafii Czarny Dunajec. Kościół pod wezwaniem św. Stanisława, wzniesiony z początkiem lat 80-tych, posiada piękne, drewniane wnętrze. Na msze wieczorne starsze kobiety chodzą w starodawnym, podhalańskim odzieniu. Bystrzańskie stoki aż kuszą do uprawiania narciarstwa - ulubionym miejscem chłopców trenujących skoki była Uboc nad Łusckami. W lasach takich jak Surowina, Granice, Juhasi Groń, Sołtysi Bór - można odpocząć i znaleźć w sezonie sporo grzybów.

The village is situated 640-680 metres above sea level, along the Wielki Rogoźnik stream. It occupies a large area of 21.1 km². According to the foundation documents, issued in the name of Jakub Rol Gadowski, the settlement founded in 1591 had not yet been separated from Rogoźnik, which stretched all the way to Ciche. The Wielki Rogoźnik stream, a fishermen's heaven winding across the village, has formed a charming valley. This is where the limestone Skalka Rock, rising several metres above the Rogoźnik bed, marks the end of the Podhale's Pas Skalicowy. The village owes its name to the Bystry stream, which winds across Ratułów and Miętustwo.

Stare Bystre used to be famous for its highly specialised carpenters. Today, the locals' mainly occupation is sheep and cow herding. They also use the sheep milk to produce special cheese called "pucok". Many women have been employed at the recently established sewing plant. Stare Bystre belongs to the Czarny Dunajec parish. The St. Stanislaus' Church, erected in the early 80's, has a beautiful, wooden interior. Evening masses are attended by local women wearing traditional highlanders' gowns. The slopes will tempt any amateur of skiing - the boys practise ski jumping mainly at Uboc on Łuscki. Forests, such as Surowina, Granice, Juhasi Groń or Sołtysi Bór - provide a perfect refuge for troubled souls and abundance of mushrooms for collectors, during the season.

WRÓBLÓWKA

Wieś rozłożona po obu brzegach Czarnego Dunajca na wysokości 640-660 m n.p.m. Założono ją w 1601 r. Swoją nazwę wzięła od braci Jana i Stanisława Wróblewskich, którzy na krótko odkupili osadę od sołtysiego rodu Bobków. Sołectwo małe, o powierzchni 5,7 km², nadzwyczaj spokojne, z miejscami do kąpeli w progach Czarnego Dunajca, stwarza

idealne warunki do rodzinnego wypoczynku. We wsi znajdują się stawy hodowlane pstrąga tęczowego. Na polach i torfowiskach rozciągniętych w kierunku Odrowąża bacznie wypasają owce. Stąd też otwiera się wspaniały widok na Tatry. Mieszkańcy trudnią się głównie rolnictwem i stolarstwem. Znajduje się tutaj okazały kościół pod wezwaniem Św. Jana Chrzciciela. Wróblówka należy do parafii Czarny Dunajec.

The village lies on both banks of Czarny Dunajec, at the altitude of 640-660 m above sea level. Founded in 1601, it owes its name to two brothers, Jan and Stanisław Wróblewski, who owned the settlement for a short period, having bought it off the Bobek family.

Comprising a small area of 5.7 km², the village is exquisitely quiet and, with swimming sites on Czarny Dunajec river steps, it provides perfect conditions for family holiday. There are also some rainbow trout farms. Fields and bogs stretching towards Odrowąż serve as grazing grounds for the sheep. They also provide a great panorama of the Tatra Mountains. The villagers' main professions include farming and carpentry. An impressive church dedicated to St. John the Baptist is also worth a visit. Wróblówka, belongs to the Czarny Dunajec parish.

ZAŁUCZNE

Wies jest położona na wysokości 660-680 m n.p.m. na południowych stokach Działów Orawskich, w praktyce łączy Niżne Podhale z Orawą. Pierwsze wzmianki o miejscowości pochodzą z 1604 roku. Powstała ona na polanie wykarczowanej w lasach długopolskich, tuż przy granicy z Królestwem Węgierskim. Zorganizowano ją na zasadach prawa magdeburskiego. Nazwę wsi tłumaczy się dwojako: przez położenie „za łukiem” drogi wiodącej z Odrowąża do Załucznego, a także przez podanie o strażnicy z załogą łuczników, gdyż wieś leżała zawsze na rubieżach Rzeczypospolitej. Baszta z chorągwiemi zdołała zresztą starą pieczęć sołectwa. W 1815 r. istniała tutaj tzw. komora celna.

We wsi zachowało się jeszcze kilka starych górskich domostw. Warto też zwiedzić kaplicę pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa zbudowaną z różowawych wapieni rogożnickich, ukończoną w 1935 r. Jej fundatorem był wywodzący się z Załucznego ksiądz Wit Maśnicki. Kilka lat temu kaplica została rozbudowana i obecnie przybrała charakter niewielkiego kościoła. Świątynia ma piękne modrzewiowe wnętrza i strop kasetonowy, rzeźbiony na wzór kasetonów wawelskich. Przy drodze spotkamy kilka starych przydrożnych kapliczek.

Załuczniarskie rodziny chętnie goszczą wczasowiczów w swoich domach. Lasy wabią bogatym runem. Z drogi wiodącej przez Załuczne a zwłaszcza ze wzgórza Szymusiakowy Wierch (około 750 m n.p.m.) zwanego potocznie Flakową Kępą, można podziwiać wspaniałą panoramę Tatr. Powierzchnia tego niewielkiego sołectwa wynosi 5,2 km².

The village sits at the altitude of 660-680 m above sea level, on the southern slopes of Działy Orawskie, forming a link between Niżne Podhale and Orava. The first records come from 1604. The settlement was founded on a clearing formed after felling of Długopolskie forests, just at the Hungarian Kingdom border. It was established in accordance with Magdeburg Law. There are two possible explanations as far as the name is concerned: it either comes from the community's location, "beyond the arch" ("za łukiem") of the road between Odrowąż and Załuczne, or from the location of a former watchtower housing a troop of archers ("łucznicy"), as the village has always been situated at the very frontier of Poland. The keep with banners is still present in the settlement's seal. In 1815, the village had its own customs house.

There are still some old, highlanders' households to be admired in the area. You can also visit the chapel of the Most Sacred Heart of Jesus which was built from locally available limestone and finished in 1935. The construction was funded by Reverend Wit Maśnicki from Załuczne. Some years ago the chapel was extended and it now resembles a small church. It has astounding larchwood interiors and a coffer ceiling inspired by the one at Wawel. Following the road, you can find a couple of old, road-side shrines.

The local community willingly provides holidaymakers with bed and breakfast. There are also inviting forests with their rich vegetation. From the main road which runs through Załuczne, and especially from the peak of Szymusiakowy Wierch (ca. 750 m above sea level) locally nicknamed Flakowa Kępa, one can admire the breathtaking panorama of the Tatra Mountains. This small settlement has an area 5.2 km².

KULTURA

Tradycyjna kultura ludowa Podhala stanowi przedmiot zainteresowania i fascynacji nie tylko badaczy. Każdy, kto zawędrował na ten skrawek ziemi, ulega urokowi górskiego krajobrazu i zachwyca się bogatym, wyrazistym i malowniczym folklorem jej mieszkańców. Górale posiadają silną regionalną tożsamość i są bardzo przywiązani do swojej tradycji, co sprawia, że kultura ta wciąż jest żywa.

Skarbem czarnodunajskiej ziemi są liczni twórcy i artyści ludowi, stanowiący o sile miejscowej kultury i góralskiej tradycji. Głównymi ośrodkami twórczości ludowej są: Chochółów, gdzie swoje galerie mają rzeźbiarz – Jan Zięder, malarka na szkło – Aniela Stanek, pracownia kowalstwa artystycznego, Czerwienne, w którym do dziś wielu twórców specjalizuje się w wyrobie skórzanych

opasków, pasów i kierpiec, pasterskich dzwonek, lutnictwie, Ratułów – dawniej znany z wyrobu ozdobnych fajek dziś głównie skupiający specjalistów w dziedzinie wytwórstwa ciupag i spinek góralskich, ale również góralskich portek oraz garncarstwa, którym zajmuje się Paweł Bogucki. Zaś Ciche to głównie ośrodek snycerzy, hafciarstwa i kowalstwa artystycznego. Z Odrowąża w świat wyjeżdżają dzwonki o pięknym tonie – dzieła miejscowych ludwisarzy - rodziny Kulawiaków z odrowąskich Żarów.

W gminie działa wiele regionalnych zespołów, które zachwycają swoimi występami, zwłaszcza śpiewem i tańcem: gminny zespół „Watra” działający przy Centrum Kultury i Promocji, „Zbójceko Familia” oraz dziecięce zespoły regionalne działające przy oddziałach Związku Podhalań – „Tatry” z Ratułowa, „Kzesany” z Cichego, „Mali Miętusianie” z Cichego-Miętustwa, „Turnie” ze Starego Bystrego, „Serdocki” z Podszkła, „Zełężnica” z Pieniążkowic, „Siumni” z Chochółowa, „Bachledówka” z Czerwienno, „Sykowni” z Załucznego, „Odrowążanie” z Odrowąża, „Piekielnianie” z Piekielnika, „Mali Dunajcanie” z Czarnego Dunajca, „Mali Wróblowianie” z Wróblówki, „Śleboda” z Podczerwonego, „Dzielanie” z Działu i jeden działający przy Szkole Podstawowej „Honielnik” z Czerwienno. Głośno też o miejscowych kapelach: rodzinnych muzykach Czechów i Bukowskich z Czarnego Dunajca, Ogórków i Jakubców z Cichego, Miętusów i Wyrostków z Cichego-Miętustwa, Kierniów z Ratułowa, Miśkowców z Czerwienno, Obrochtów ze Starego Bystrego, Bobaków z Odrowąża i Wesółowskich z Działu. Miłośników folkloru gromadzą tradycyjne, coroczne imprezy kulturalne: „Muzykowanie na Duchową Nutę” – konkurs góralskich kapel, który nazwę wziął od przydomku słynnego muzykanta z Cichego Andrzeja Knapczyka-Ducha, Przegląd Góralskiej Pieśni Religijnej na Bachledówce,

CULTURE

The folk culture and tradition of the Podhale region evokes interest and fascination not only in historians. Anyone to ever wander into this corner of the Earth is spellbound by the charm of its highland landscapes and astonished by the rich, distinctive and diverse folklore of its people. The highlanders possess a strong, regional identity and they are committed to their heritage, which enabled them to keep their culture and tradition alive.

Real gems of this land are its numerous folk artists and handcrafters, who constitute the core of the local culture and highland tradition. Folk culture centres: Chochółów, where you can find galleries of Jan Zięder – sculptor, Aniela Stanek – glass painter, and the artistic smithery workshop; Czerwienne hosting artists and craftsmen specialising in the manufacture of belts, highland-style belts, traditional highland shoes, sheep bells and violins; Ratułów, which formerly took its pride in the manufacture of decorative pipes, and today it hosts artists making highland shepherd's axes and traditional highland shirt studs, as well as highland trousers and pottery, which is the point of interest of Paweł Bogucki. Ciche is the centre of woodcarvers, embroiderers and artist blacksmiths. Odrowąż is where the beautifully sounding bells come from, made by the local bell founders – the Kulawiak family from the nearby Żary.

In the commune there are numerous regional bands, who give delightful singing and dancing performances: Warta Communal Band attached to the Centre for Culture and Promotion, Zbójceko Familia Band and child regional bands being a part of the Podhale People Union – Tatry band of Ratułów, Krzesany band of Ciche, Mali Miętusianie band of Ciche-Miętustwo, Turnie band of Stare Bystre, Serdocki band of Podszkła,

Zełężnica band of Pieniążkowice, Siumni band of Chochółów, Bachledówka band of Czerwienne, Piekielnianie band of Piekielnik, Mali Dunajcanie band of Czarny Dunajec, Mali Wróblanie band of Wróblówka, Śleboda band of Podczerwone, Dzielanie band of Dział and the Honielnik band attached to the Primary School in Czerwienne. The region is famous for its family bands: the Czech and Bukowski families of Czarny Dunajec, the Ogórek and Jakubiec families of Ciche, the Miętus and Wyrostek families of Ciche-Miętustwo, the Kiereń family of Ratułów, the Miśkowiec family of Czerwienne, the Obrocht family of Stare

„Przeziyracka Młodyk Toniecników i Śpiywoków Góralskich” – popis wokalistów i tancerzy z całego Podhala, Konkurs Wiersza Patriotycznego w Chochołowie, „Przegląd Jaselek i Grup Kolędniczych”, „Bajklus” – konkurs małych form teatralnych dla młodzieży szkolnej a także „Śpiywanie i Granie pod Chochołowińskom Strzechom” – przegląd zespołów regionalnych działających na terenie gminy. Letnie, niedzielne popołudnia wypełnione są rodzinną zabawą na festynach organizowanych przez poszczególne sołectwa i oddziały Związku Podhalań w Odrowążu, Pieniążkowicach, Załucznem, Piekelniku, Ratułowie i Podczerwonym. Wieńczy je czarnodunajcka barwna impreza plenerowa „Hołdymas”, czyli lokalne dożyn-

Bystre, the Bobak family of Odrowąż and the Wesołowski family of Dział. Folklore lovers are attracted to Czarny Dunajec Commune by annual cultural festivities: Ghostly Tunes – contest of highland bands – taking its name from the nickname of the famous musician from Ciche – Andrzej Knapczyk-Duch (ghost in English), Highland Religious Song Festival in Bachledówka, Przeziyracka Młodyk Toniecników i Śpiywoków Góralskich – presentation of singers and dancers from the whole Podhale region, Patriotic Poem Contest in Chochołów, Nativity Plays and Carol Singers Festival, Bajklus – contest of small theatre groups for school children, and Singing and Playing under

ki obfite w konkursy dla rolników, konkursy zaprzęgów konnych, wieńców dożynkowych, stołów z potrawami regionalnymi, wzbogacone programem artystycznym i pokazem fajerwerków. Parafialne dożynki obchodzone są także w innych miejscowościach gminy, m.in. w Chochołowie i Miętustwie.

Kultura pasterska. Pasterstwo stanowiło jedno z najważniejszych źródeł utrzymania na Podhalu. Zajęcie to było otoczone nimbem, przeznaczone dla najodważniejszych, najsprytniejszych i najsilniejszych, pozwoliło na powstanie swoistego etosu, na kanwie którego ukształtował się bogaty folklor pasterski. Wieś bądź grupa gospodarzy wynajmowała bacę, któremu powierzano wypas owiec na pastwiskach położonych poza wsią, często w paśmie lasów i ponad ich granicą na polanach i halach. Wszelkie umowy i rozliczenia między bacą i gospodarzami były ustne. Redyk wiosenny, pochód na hale, wejście do szałas, rozpalenie wiatry, rozstawienie koszar, pierwszy udój i posiłek miały charakter praktyczny i wręcz magiczny, obrosły w rytuał. Bacia i juhasi przestrzegali licznych nakazów i zakazów, które miały zabezpieczyć zwierzęta i ludzi przed chorobami i mocami nadprzyrodzonymi oraz zapewnić spokojny wypas i dobrą mleczność owiec. Wielką uroczystością był jesienny redyk, gaszenie wiatry, pożegnanie z szałasem i powitanie we wsi.

the Roofs of Chochołów – festival of the commune’s regional bands. Summer Sunday afternoons are full of games and entertainments, with families enjoying themselves at festivals organised by particular districts and the Podhale People Union in Odrowąż, Pieniążkowice, Załuczne, Piekelnik, Ratułów and Podczerwone. The highlight is the colourful open air event held in Czarny Dunajec – Hołdymas, featuring the local harvest festival abundant in games for farmers and other contests such as horse driving, harvest wreath and regional dainty contests accompanied by spectacular art performances and fireworks. Parish harvest festivals take place also in other towns of the commune, including Chochołów and Miętustwo.

Shepherds culture. Shepherding has always been one of the most popular occupations in the Podhale region. It used to be surrounded by the air of exclusiveness and was only supposed to be undertaken by the most courageous, smartest and strongest ones. This is how a certain ethos emerged, which provided a framework for the rich, pastoral folklore. A whole village or a group of farmers would hire a shepherd to take the sheep to the pastures situated outside the village, often in the forests or even higher up, on alps and glades. Any agreements or settlements between the shepherd and the herd owners

Strój góralski. Strój podhalański przeszedł wielką ewolucję na przestrzeni ostatnich 150 lat. Jeszcze w połowie XIX w. szyli go miejscowi krawcy z materiałów wyrabianych na miejscu. Ozdoby były bardzo skromne. Na początku XX w. stary strój zanikł całkowicie na rzecz nowego, bogato zdobionego i atrakcyjniejszego kolorystycznie. W latach 90-tych XX w. pojawiła się moda retro i stroje góralskie stały się na powrót bardziej stonowane. Młodzież należąca do zespołów regionalnych i elita góralska wraca do czystej formy stroju góralskiego, oczyszczonego z obcych kulturowo naleciałości. Najciekawsze jest to, że górale używają odświętnego regionalnego stroju do dziś. Wdziewając go do kościoła, na wesela, czy inne ważne okazje, podkreślają autentyczną potrzebę podkreślenia własnej odrębności związanej z poczuciem przynależności do własnych tradycji i kultury.

Muzyka. Szczególne znaczenie w życiu górali miała i ma muzyka. Powstawała spontanicznie, a jej dźwięki były wyrazem nastrojów, uczuć i pragnień. Przekazywana była z pokolenia na pokolenie bez nut, grana i śpiewana ze słuchu. Tradycyjnymi instrumentami były piszczałki, fujarki, trombity, dudy i gęśle, które pod koniec XIX w. wyparte zostały przez skrzypce i basy. Z muzyką nierozdzielnie związany był taniec, który był przede wszystkim tańcem męskim, wyrazem siły i zręczności wykonawcy. Ten rodzaj tańca określano mianem zbójnickiego. Inną formą tańca, dopuszczającą obecność kobiety, zwana była drobnym lub krzesanym. Folklor muzyczny jest wciąż kultywowany, można wręcz mówić o modzie na tradycyjny śpiew i taniec. Co ciekawe, góralska muzyka budzi zainteresowanie

were purely verbal. The first grazing of the spring (“redyk”), the walk to the pastures, entering the shelter, making a fire, erecting of a sheepfold, the first meal – all these actions were not only of a practical but also of a magical character, gradually acquiring a rank of a ritual. The shepherd and his assistants (“juhasi”) would follow a number of do’s and don’ts which were to protect both people and animals from sickness and supernatural powers, as well as guarantee peaceful grazing and high lactation yield of the ewes. The autumn ritual was also of great importance; putting out the fire, bidding farewell to the shelter and returning to the village.

Highlander’s clothes. The traditional attire of Podhale has undergone a considerable evolution within the last 150 years. In the middle of the 19th century it was still made by

local tailors, who used the locally manufactured materials. The ornaments were very scarce. At the beginning of the 20th century, however, the old attire vanished completely, giving way to a new, richly embroidered and much more colourful one. In the 1990’s, due to the arrival of retro fashion, the highland clothes once again toned down. The young members of regional bands and the highland elites are now returning to the original form, with their clothes no longer encumbered by the culturally foreign influence. Most interestingly, though, the highlanders use the fine, regional outfit to this day. They put it on for masses, weddings or any other special occasions, thus stressing the need to emphasize their cultural individuality and devotion to their own culture and tradition.

Music. The music has always been of particular importance to the highlanders. It has been created in a spontaneous fashion, and the sounds have been supposed to express one’s moods, emotions and urges. It has been passed down over generations without notes, sung and played by ear only. Traditional instruments include fifes, pan-pipes, local horns (“trombity”), bagpipes and local string instrument (“gęśle”), which towards the end of the 19th century had been replaced by violins and basses. The music has inevitably been accompanied by dance performed primarily by men, who have used it as a means to demonstrate their strength and agility. This dance has been described as “zbójnicki”, which can be translated as “the outlaws’ dance”. There is also another form of dance, which allows for female presence. This one has been called “drobny” (“tiny”) or “krzesany”. The musical folklore is still alive, one could even be as bold as to claim that traditional singing and dancing became

profesjonalnych artystów, którzy aranżują ją i wykorzystują w swoich kompozycjach, a nawet podejmują wspólne muzykowanie z góorskimi kapelami.

Ochrona dóbr kulturalnych. Gmina Czarny Dunajec przypisuje wielkie znaczenie zachowaniu tradycji ludowych w ich szerokim wymiarze kulturowym. Na terenie gminy działa 16 zespołów góralskich. Organizowana jest nauka ludowej gry na skrzypcach. Zespoły reprezentują gminę występując w kraju i za granicą. Przy szkołach działa 9 grup teatralnych osiągających sukcesy również na arenie wojewódzkiej. Na terenie gmi-

ny mieszkają nie tylko artyści, twórcy ludowi ale też poeci piszący gwarą podhalańską. Wspierając działalność ludzi aktywnych w różnych dziedzinach sztuki ustanowiono Nagrodę Wójta za szczególne osiągnięcia dla kultury w Gminie Czarny Dunajec. Ewenementem na skalę nie tylko krajową jest to, że kultura podhalańska na tym terenie jest „żywa”, autentyczna, nie zmieniona przez zawirowania historii, co jest rzadkością w całej Europie, gdzie wiele obrzędów i zwyczajów dopiero po ich zaginięciu jest wtórnie odkrywanych i prezentowanych turystom jako atrakcja. Tradycje góralskie w poszczególnych miejscowościach gminy nie tylko trwają, ale wręcz rozkwitają podczas dorocznych świąt, rodzinnych uroczystości oraz imprez kulturalnych.

Muzeum Powstania Choczołowskiego w Choczołowie. Jest Oddziałem Muzeum Tatrzańskiego w Zakopanem. Muzeum mieści się w XIX-wiecznym drewnianym domu góralskim należącym do Jana Bafii. Zebrane tu pamiątki, dokumenty, fotografie obrazują dzieje wsi Choczołów oraz przygotowania, przebieg i sylwetki przywódców Powstania Choczołowskiego.

a fashionable trend. Interestingly, the highlanders' music has managed to draw attention of professional artists, who rearrange it for usage in their own compositions, or even perform together with highland bands.

Protection of cultural property. The Czarny Dunajec Commune attaches much importance to cultivating folk traditions in their wide cultural scope. In the commune there are 16 active highland bands. Folk violin lessons are organised. The bands represent the commune both locally and internationally. The commune can be proud of its nine school theatrical groups,

who have considerable achievements also at the regional level. The commune is the home of folk artists, craftsmen and poets writing in the Podhale dialect. To support and encourage artists in various fields, the Prize of the Commune Governor is awarded for outstanding cultural achievements in the Czarny Dunajec Commune.

What makes the Podhale culture exceptional is the fact that it is still alive, authentic and unchanged throughout history, which is unique in the whole Europe, where many traditions and customs are rediscovered after years of oblivion and presented as a tourist attraction. Highland traditions in particular towns of the commune are not only alive, but they thrive at the annual festivals, family reunions and cultural events.

The Museum of the Choczołów Insurrection in Choczołów. It is a division of The Tatra Region Museum in Zakopane. The museum is situated in a 19th century wooden cottage which belongs to Jan Bafia. The exhibition, consisting of souvenirs, documents and photographs, presents the history of the village as well as the preparations and course of the insurrection and backgrounds of its leaders.

ZABYTKI ARCHITEKTURY

Architektura sakralna. Na terenie gminy Czarny Dunajec znajduje się wiele obiektów architektury sakralnej, które są cennymi, ciekawymi i wartymi poznania zabytkami. Szczególną uwagę warto zwrócić na większość kościołów ze względu na ich oryginalny styl architektoniczny, historię oraz zabytkowe wyposażenie:

- Kościół św. Jacka w Choczołowie z lat 1853-1866.
- Kościół Przenajświętszej Trójcy w Czarnym Dunajcu z lat 1863-1865.
- Kościół św. Rozalii w Podzsklu z 1787 r.
- Kościół św. Marii Magdaleny w Odrowążu z lat 1825-31.
- Kościół św. Jakuba w Piekelniku z 1878 r.
- Kościół Matki Boskiej Bolesnej w Pieniążkowicach z 1900 r.
- Kościół Najświętszej Marii Panny Królowej Polski w Cichem-Miętustwie z lat 1924-1928.
- Kaplica Najświętszego Serca Pana Jezusa w Załucznem z lat 1930-31.

HISTORIC BUILDINGS

Sacral architecture. There are numerous sacral buildings in Czarny Dunajec Commune, many of them valuable, interesting and deserving a visit. One should pay special attention to most churches, due to their unique design, history and historical equipment:

- The Church of St. Hyacinth in Choczołów erected in 1853-1866.
- The Most Holy Trinity Church in Czarny Dunajec built in 1863-1865.
- The Church of St. St. Rosalia in Podzskle built in 1787.
- The Church of St. Mary Magdalene in Odrowąż, erected in 1825-31.
- The Church of St. James in Piekelnik built in 1878.
- The Virgin Mary Church in Pieniążkowice built in 1900.
- The Most Holy Virgin Mary Queen of Poland's Church in Ciche-Miętustwo built in 1924-1928.
- The Most Holy Heart of Jesus Chapel in Załuczne built in 1930-31.

Stare, ale utrzymane w dobrym stanie XIX-wieczne drewniane dzwonnice słupowe z gontowym dachem możemy spotkać jeszcze w Cichem i Czerwienem. Z kolei dużą grupę tworzą piękne, w większości XIX w., a z rzadka XVIII w., drewniane i murowane kapliczki oraz krzyże i figury. Rozsiane po całym obszarze gminy stanowią stały element tutejszego krajobrazu, któremu swoją osobliwością i formą nadają dodatkowo swobodnego uroku. Spotkać je można w każdej wsi, przy głównych i polnych drogach, wśród starych drzew i na rozstaju dróg oraz w miejscach często przez ludzi uczęszczanych i zacisznych, a także w nieznanach i dawno przez nich zapomnianych.

Sanktuarium Maryjne. Jednym z najwyższych wzniesień Pogórza Gubałowskiego jest Bachledowy Wierch (947 m n.p.m.) potocznie zwany Bachledówką. Do istniejącej tutaj kaplicy i pustelni o.o. Paulinów z Jasnej Góry na odpoczynek często

Old, but very well preserved, 19th century wooden belfries with shingle roofs can still be found in the villages of Ciche and Czerwienne. There are also numerous beautiful, mostly 19th and 18th century, wooden and stone shrines, crosses and statues. Scattered all over the Commune, they are an immanent element of the local landscape, adding to its charm with their distinctive forms. They can be found in every village, beside main roads and dirt tracks, among old trees and at the crossroads, both in popular, frequently visited places and in quiet, unknown, long-forgotten ones.

The Marian Sanctuary. One of the highest peaks of the Gubałowskie Hills is Bachledowy Wierch (947 metres above sea level), most often referred to as Bachledówka. The local chapel and the hermitage of the Jasna Góra Pauline Fathers used to be a popular holiday destination of Cardinal Stefan Wyszyński

przyjeżdżali kardynał Stefan Wyszyński i metropolita krakowski Karol Wojtyła, późniejszy papież Jan Paweł II. Przywiązanie miejscowej ludności do chrześcijańskiej tradycji zaowocowało wzniesieniem w 1991 r. Sanktuarium Maryjnego na Bachledowym Wierchu. Popularna "Bachledówka" stała się centrum pielgrzymkowym dla okolicznej ludności. Wieża kościoła widoczna jest prawie z każdego miejsca gminy.

Drewniana zabudowa w Chocholowie. Zabudowa starej części wsi stanowi żywy skansen ludowej architektury i jako zbytek klasy zerowej objęta jest ochroną konserwatorską i patronatem UNESCO. Chochółów to przykład zwartej zabudowanej ulicówki. Wszystkie chałupy ustawione są frontem do słońca i tzw. szczytem do ulicy, za nimi ukryte są budynki gospodarcze, skupione wokół dziedzińca. Chałupy, w przeważającej części XIX-wieczne, wyglądają jak nowe, dzięki ciężkiej pracy chochołowskich gospodyń, które co roku myją drewniane płazy tak, że lśnią one w słońcu jasnym drewnem. Zwyczaj mycia chałup jest charakterystyczny dla Chochółowa. Ciekawą historię ma chałupa oznaczona nr 24. Zbudowana jest z ogromnych płazów pochodzących z jednego drzewa, jodły rosnącej na zboczach Ostrysza, tak potężnej, że fundator chałupy Andrzej Kois, nie mogąc jej zwieźć na dół, obrabiał płazy na górze.

Dworek w Czarnym Dunajcu. Tak zwany dworek czarnodunajecki to przykład indywidualnego stylu budownictwa wyrosłego na gruncie podhalańskiej architektury drewnianej. Po wielkim pożarze wsi w 1859 r., zdolny i przedsiębiorczy majster budowlany zaczął stawiać zamożniejszym gospodarzom zamiast drewnianych domostw, trwalsze domy murowane. Te parterowe domki posiadają ładne i kształtne ganeczki, których trójkątne szczyty wspierają się na ciężkich kolumnach o szerokich cokołach.

and Karol Wojtyła, the Metropolitan Archbishop of Cracow, who later became known as Pope John Paul II. The locals' devotion to Christian tradition resulted in 1991 with the erection of the Marian Sanctuary on the hilltop of Bachledowy Wierch. Popular "Bachledówka" became a pilgrimage site to the local people. The steeple of the Shrine can be seen from nearly anywhere in the Commune.

Wooden buildings in Chochółów. The architecture in the old part of the village constitutes a living heritage park of vernacular architecture and as such it has been included by UNESCO on its heritage list. Chochółów is an example of dense, ribbon development. All the houses are situated with fronts facing the sun and gables facing the street. Behind them, there are farm buildings surrounding the back yards. The buildings, mostly from the 19th century, look like new, thanks to the efforts of local women, who wash the outside walls every year, so that the light coloured wood gleams in the sun. The house-washing custom is a unique feature of Chochółów. There is also a curious story related to the hut no. 24. It was built of large logs, which all come from one tree – a pine which had grown on the side of Ostrysz. Apparently, the tree was so huge that the hut's founder, Andrzej Kois, unable to transport the tree down to the village, had to process the wood on the hill.

The Manor in Czarny Dunajec. The so called Czarny Dunajec Manor is an example of the individual building style, which stemmed from the wooden architecture of the Podhale region. After the great fire the village suffered in 1859, a talented and entrepreneurial builder started to build more durable, brick buildings for the wealthier landowners. These one level houses had pretty and shapely porches, with triangular roofs supported by heavy, wide-based columns.

PRZYRODA

Walory przyrodnicze gminy związane są przede wszystkim z torfowiskami i rzeką Czarny Dunajec. Rozległe torfowiska wysokie typu alpejskiego, zwane puściznami, przechowały świat roślin sprzed setek tysięcy lat. Na tym obszarze do ważniejszych torfowisk należą: Puścizna Rękowiańska i Baligówka, położone na północ od Czarnego Dunajca, tworzące kompleks o pow. ok. 300 ha oraz Puścizna Wielka (ponad 400

ha) i Puścizna Mała (100 ha). W zachodniej części są mocno zniszczone, ku wschodowi lepiej zachowane. Występują na nich stanowiska rzadkich i chronionych roślin. Spotkać tu można gatunki flory tak rzadkie, jak: rosiczka, mech torfowiec, storczyki, żurawiny, welnianka, borówka bagienna. W wyższych partiach króluje unikatowa odmiana kosówki. Teren proponowany jest do objęcia ochroną rezerwatową. Spośród obszarów nadrzecznych najbardziej wartościowe z przyrodniczego punktu widzenia

są tereny ciągną się wzdłuż Czarnego Dunajca od Chochółowa do Koniówki, na niezniszczonym jeszcze odcinku powyżej mostu we Wróblówce oraz pomiędzy Wróblówką i Długopolem. Ten ostatni odcinek jest zdecydowanie najbardziej naturalny, z dobrze wykształconym układem zbiorowisk roślinnych tworzących ciąg sukcesyjny od prawie nagich

NATURE

Natural attractions of the Commune are mostly scattered around the bogs and the Czarny Dunajec River. The large, upland raised bogs have preserved flora from hundreds thousands years ago. The most important bogs in the area include: Puścizna Rękowiańska and Baligówka, situated north of Czarny Dunajec and covering the area of ca. 300ha, Puścizna Wielka (over 400ha) and Puścizna Mała (100ha). Their western parts are severely dam-

aged, with eastern grounds being much better preserved. They are home to some rare and protected plants. One can find such unique species as: sundew, peat moss, orchids, cranberry, cotton-grass or bog bilberry. The higher areas are dominated by a unique species of mountain pine. The whole area has been roposed as a candidate for a nature reserve. The most biologically valuable river grounds comprise the stretch of land along Czarny Dunajec from Chochółów to Koniówka, along the still undamaged banks above the Wróblówka Bridge and bewteen Wróblówka and Długopol. The last stretch is definitely most natural, with well established network of plant groups, which form a successive chain from nearly bare stone surfaces to grey alder woods. The abundant vegetation of this area should not remain unnoticed, with many montane

kamieńców do zbiorowiska olszynki karpackiej. Na uwagę zasługuje też znaczne bogactwo florystyczne tego odcinka, z gatunkami wysokogórkimi i górskimi. Jego wartość podnosi też powiązanie przyrodnicze z dobrze zachowanym torfowiskiem koło Długopola. Godne uwagi są także obiekty przyrody nieożywionej, szczególnie w okolicy Starego Bystrego i na zboczach Domańskiego Wierchu. Można tam obserwować utwory pasa skałkowego, fliszu podhalańskiego oraz osady neogenu.

Zwierzęta występujące na terenie gminy to przede wszystkim fauna torfowisk orawsko-nowotarskich. Dla świata zwierząt kraina torfowisk jest naturalnym korytarzem między Tatrami a masywem Babiej Góry, więc teren ten odwiedzany jest przez migrujące osobniki. Stale na tym terenie bytują raczej drobne ssaki, zwłaszcza owadożerne i gryzonie, a także zajęce, lisy, sarny i dziki. Natomiast z sąsiednich kompleksów leśnych (Słowacja) zachodzą też większe zwierzęta, jak jelenie, łosie, a nawet wilki. Czasem przemknie niedźwiedź. Z drapieżnych ptaków szponiastych występują zarówno pospolite puszczyki i myszolowy, jak i rzadsze w Karpatach błotniaki reprezentowane przez wszystkie trzy krajowe gatunki. Nie brak także ptaków związanych z siedliskami wodno-błotnymi i wilgotnymi łąkami, jak np. rzadki pszczołojad. Największe znaczenie ma fakt, że na torfowiskach znajdują się tokowiska cietrzewi, gatunku, który w Polsce zanika. Lęgną się tu także bociany czarne, a dzikie gęsi mają swój przystanek. Torfowiska i doły potorfia są dogodnym środowiskiem dla płazów, których zanotowano 10 gatunków. Natomiast spośród gadów występuje jedynie jaszczurka żyworodna i żmija zygzakowata. Osobliwością przyrodniczą torfowisk, związaną z przebiegającym przez nie działem wodnym, jest występowanie w potokach uchodzących do Czarnej Orawy kilku gatunków minogów i ryb niespotykanych w zlewisku Bałtyku. Faunistyczne rzadkości znane są także wśród występujących na torfowiskach owadów, w szczególności motyli i pluskwiaków.

Z inicjatywy działającego w czarnodunajckim Gimnazjum Stowarzyszenia „Bocian” przy wsparciu finansowym Ambasady Holandii powstała **ścieżka edukacyjna wokół torfowiska Baligówka** (jednego z najcenniejszych przyrodniczo na tym terenie) zmodernizowana niedawno dzięki staraniom Związku Podhalań Oddziału Górali Podhalańskich w Czarnym Dunajcu. Spacerując zaproponowaną trasą poznamy torfowiska wysokie i bory bagienne, różnorodność środowiska przyrodniczego tych okolic, dowiemy się jaką rolę pełnią torfowiska, możemy obserwować bogactwo fauny i flory, zrozumiemy naturalne proce-

and alpine species. Its value is enhanced by the biological link with the well preserved bog around Długopol. Deserving admiration are also some elements of the landscape, especially in the area of Stare Bystre and on the Domański Wierch hillside. One can see interesting rock formations, Podhale flysch and some sedimentary rocks from the Neogene.

Animals inhabiting the Commune include mainly the fauna of the Orava and Nowy Trag bogs. For animals, the bogs form a natural passage between the Tatra Mountains and the massive Babia Mountain; therefore, the area is used by migrating groups. The permanent inhabitants comprise mainly small mammals, especially insectivorous and rodents, as well as hares, roe-deers and wild boars. However, the occasional visitors from neighbouring woods (Slovakia) include larger animals, such as deer, moose, or even wolves. Every now and then a bear will pass by. Among the diurnal birds of prey one will find common kestrels, tawny owls or buzzards, and the much less popular ones, such as harriers represented by all three species living in the country. Obviously, there are also the birds typically connected with water environment, such as for example a rare honey buzzard. Most important, however, is the fact that the bogs serve as a mating site for black grouse; a species which is becoming increasingly rare in Poland. It is also a hatching site for black stork, and the wild geese like to make

a stop here. Bogs and their pitches provide favourable conditions for amphibians, with 10 species recorded so far. There are only two species, when it comes to reptiles; the common lizard and the common European adder. What makes the bogs so peculiar, from the biological point of view, is that – due to the passing water – some of the streams which flow into Czarna Orava contain species of lapreys and fish which normally cannot be found within the North Sea basin. There are also some rare representatives in the realm of insects inhabiting the bogs, especially with regard to butterflies and true bugs.

The initiative of the Stork Society at the Junior High School in Czarny Dunajec, and financial assistance of the Embassy of the Kingdom of Netherlands contributed to the opening of the **educational trail around the Baligówka bog** (one of the most precious natural resources in this area), which has been recently modernised thanks to the efforts of the Czarny Dunajec division of the Podhale People Union. Take a walk along the trail to see bogs and bog forests, admire the diversity of natural environment of the region, learn about the role of bogs, observe the flora and fauna, and get the understanding of the

sy rządzące przyrodą. Na trasie zaplanowano 12 przystanków z tablicami informującymi o walorach przyrodniczych miejsca. Ścieżka jest doskonałym miejscem na rodzinną wycieczkę. Wybierając się na nią należy pamiętać o odpowiednim obuwiu, najlepiej gumowcach, bo to teren podmokły.

Drugą osobliwością czarnodunajckich okolic, poza torfowiskami, są Działy Orawskie – płaskowyż uformowany kilka milionów lat temu będący najstarszym elementem rzeźby terenu. Są one częścią obniżenia łuku Beskidów między Pasmem Babiogórskim a Gorcami. Wododzielne grzbiety wypiętrzone najwyżej między Podwilkiem a Odrowążem (Pająków Wierch – 934m n.p.m., Bukowiński Wierch – 940 m n.p.m. i Zeleźnica – 912m n.p.m.) przegradzają zlewiska Morza Czarnego i Bałtyku. Po jednej ich stronie płynie bowiem Czarna Orawa, z drugiej leżą źródła Dunajca. Do lokalnych bogactw zaliczyć też trzeba zalegające głęboko pod ziemią wody geotermalne (bardzo wydajny odwiert w Chocholowie) jedne z największych w Polsce południowo-wschodniej pokłady żwirów rzecznych; występujący w niewielkich ilościach węgiel brunatny; masywy leśne i skalne surowce, zwłaszcza piaskowce i wapienie.

processes of the natural world. Along the trail there are twelve stops with information boards displaying the variety of natural resources of the spot. The trail is a perfect choice for a family hiking trip. As the area is wet, please make sure you take your boots or wellies with you.

Apart from the bogs, another attention-deserving part of the region is the Działy Orawskie area – a hilly site formed a few million years ago and the oldest terrain structure of the region. The hills belong to the lower terrain of the Beskidy Mountains range between the Babia Góra and Gorce Mountains. The hilltops, highest between Podwilek and Odworąż (Pająków Wierch – 934 m, Bukowiński Wierch – 940 m and Zeleźnica – 912 m above sea level) separate the Black and North Sea basins. On one side, there is the Black Orava River, while the headwaters of Dunajec are situated on the other. The local treasures also include geothermal waters hidden deep underground (a very efficient well operates in Chochółów), some of south-eastern Poland's largest deposits of river gravel; scarce quantities of lignite; massive woods and deposits of rock, especially limestone and sandstone.

SŁOWNIK GEOGRAFICZNY

Bachledowy Wierch (947 m n.p.m.) - zwany potocznie Bachledówką jest jednym z najwyższych wzniesień Pogórza Gubałowskiego. Roztacza się stąd wspaniały widok na całą okolicę a zwłaszcza na blisko położone Tatry. Do istniejącej tutaj kaplicy i pustelni o.o. Paulinów z Jasnej Góry często na odpoczynek przyjeżdżali kardynał Stefan Wyszyński i ówczesny metropolita krakowski Karol Wojtyła, późniejszy papież Jan Paweł II. Bachledówka słynie również z wybudowanego w latach 90-tych kościoła, który jest obecnie znanym Sanktuarium Maryjnym. Przez Czerwienne - Bachledówkę prowadzi m.in. drogi do Zakopanego, Poronina i Zęb.

Bukowiński Wierch (940 m n.p.m.) - najwyższa kulminacja Działów Orawskich z odkrytą, pozbawioną drzew wierzchołką. U podnóża wzniesienia leży Bukowina i Beskid, jeden z przysiółków Odrowąża. W sąsiedztwie znajduje się Zeleźnica. Bukowiński Wierch określany bywa „pępkiem świata”, ponieważ z tego miejsca we wszystkich kierunkach rozpościerają się wspaniałe widoki. Można stąd zobaczyć m.in. Tatry, Gorce, Beskid Makowski, Beskid Wyspowy i Pasma Babiogórskie.

Domański Wierch (748 m n.p.m.) - położony koło Cichego-Miętustwa jest stożkiem napływowym, łagodnie opadającym ku czarnodunajeckiej równinie. To bezleśne w zasadzie wzniesienie znajduje się na obrzeżu Kotliny Orawskiej. Występujące tu liczne odsłonięcia sprawiają, że jest to miejsce ciekawe i atrakcyjne, zwłaszcza dla geologów.

Pająków Wierch (935 m n.p.m.) - należy do najwyższych wzniesień na obszarze Działów Orawskich. Położony jest na zachód od Podszkła. Na północno-zachodnich stokach powstało niewielkie osiedle Danielki, uważane za najbardziej atrakcyjny pod względem widokowym punkt na Orawie. Wśród domów znajduje się drewniana dzwonnica, kamienna Pieta pochodząca z 1749 r. oraz kaplica pod wezwaniem Matki Boskiej Bolesnej. Przez Pająków Wierch i Danielki przebiega szlak turystyczny, którym można dotrzeć do Orawki.

GEOGRAPHICAL GLOSSARY

Bachledowy Wierch (947 m above sea level) - also referred to as Bachledówka, it is one of the highest hills of the Gubałowskie Hills. From its peak one can admire a breathtaking view of the area, especially of the nearby Tatra Mountains. The local chapel and the hermitage of the Jasna Góra Pauline Fathers have often been visited by Cardinal Stefan Wyszyński and Karol Wojtyła, the Metropolitan Archbishop of Cracow, who later became Pope John Paul II. Bachledówka is also famous for its 1990's church, which is currently a well known Marian Sanctuary. Czerwienne - Bachledówka lies en route to Zakopane, Poronin and Ząb.

Bukowiński Wierch (940 m above sea level) - it is the highest peak of Działy Orawskie, with a bare, treeless top. At its foot there are Bukowina and Beskid, one of Odrowąż hamlets. Zeleźnica is also not too far away. Bukowiński Wierch is sometimes referred to as a hub of the universe, as no matter which way you look - the view from the top is simply astounding. One can see i.a. the Tatra Mountains, Gorce, Beskid Makowski, Beskid Wyspowy and the Babia Góra mountain range.

Domański Wierch (748 m above sea level) - situated next to Ciche-Miętustwo, this hill is an alluvial fan, gradually descending towards the Czarny Dunajec plain. This basically bare hill is situated on the verge of the Orava Dell. Numerous outcrops that can be found in this area make it most attractive, especially to those interested in geology.

Pająków Wierch (935 m above sea level) - it is one of the highest points within the Działy Orawskie area. The hill is situated west of Podszkła. Its north-western slopes served as a site for a small development of Danielki, which is considered the most attractive vantage point in Orava. Among the houses there is a tiny wooden belfry, a 1749 stone Pieta and a Virgin Mary Chapel. Both the hilltop and Danielki lie on a tourist trail which will take you to Orawka.

Puścizna Baligówka or the Baligówka Bog - it is situated just off the road which leads from Czarny Dunajec to Piekienik, right

Puścizna Baligówka albo Torfowisko Baligówka - zlokalizowana jest niedaleko drogi Czarny Dunajec - Piekienik, w sąsiedztwie Puścizny Rękowiańskiej. Leży ona na europejskim dziale wodnym czego dowodem są rozwidlające się i spływające do różnych dorzeczy potoki. Obok torfowiska dawniej funkcjonowała cegielnia i zakład produkcji torfowej oraz znajdowały się koszarzy wojskowe. Wyeksploatowanie około 1200 tys. m³ torfu przyczyniło się do powstania dużych zmian w środowisku. Rekultywacja wyrobisk pozwoli nie tylko ochronić resztę torfowiska ale też umożliwi jego powolną regenerację.

Puścizna Rękowiańska albo Torfowisko Rękowiańskie - położona jest w Kotlinie Orawskiej, na wysokości około 650 m n.p.m., pomiędzy Czarnym Dunajcem a Żalucznem. Razem z Torfowiskiem Baligówka tworzą jeden z największych kompleksów torfowych w gminie. Ich powierzchnia wynosi około 260 ha. Należą również do najstarszych wiekiem na tym obszarze. Datowanie radiowęglem C14 określa ich powstanie na blisko 9 tys. lat temu. Zajmowany przez oba torfowiska obszar i duża miąższość złoża, dochodząca do 5 m zdecydowały o eksploatacji torfu na skalę przemysłową. Według obliczeń ilość pozyskanego surowca z Puścizny Rękowiańskiej szacuje się na około 950 tys. m³. Dzisiaj na podzielonej na prywatne działki Puściznie Rękowiańskiej obowiązuje zakaz pozyskiwania torfu.

TURYSTYKA

Podhale należy do najczęściej odwiedzanych regionów turystycznych naszego kraju. Każdy zna takie miejscowości jak Zakopane, Nowy Targ czy Bukowina Tatrzańska. Planując wakacje niewiele osób bierze jednak pod uwagę inne miejscowości tej okolicy. Jednym z takich położonych „trochę na uboczu” terenów jest gmina Czarny Dunajec - zapomniany zakątek Podhala. Gmina Czarny Dunajec położona jest pod wieloma względami na terenie granicznym. Od północy obejmuje ona południowe stoki Działów Orawskich, środkowy pas zajmuje Kotlina Orawsko- Nowotarska, natomiast południe i południowo-wschód zajmuje Pogórze Gubałowskie, we wschodniej części w okolicy wsi Stare Bystre gmina sięga aż do zachodnich krańców Pasa Skalkowego. Gdyby utworzyć trójkąt pomiędzy Tatrą, Beskidem Żywieckim a Gorcami, to gmina Czarny Dunajec znalazłaby się dokładnie w jego środku. Pod względem administracyjnym okolica ta znajduje się w południowo-wschodniej części województwa małopolskiego. Siedmiokilometrowy odcinek południowo-zachodniej granicy gminy jest jednocześnie granicą państwa ze Słowacją.

Ziemia Czarnodunajecka jest wyjątkowo zróżnicowana pod względem rzeźby terenu. Chociaż region ten kojarzony jest głównie z górami, w dużej części ma jednak charakter równiny, który tworzy Kotlina Orawsko-Nowotarska. Ta forma krajobrazu jest jednak tylko pozorem. Obserwując liczne potoki nietrudno jest dostrzec ich górski charakter. Wiąże się to z dużą różnicą wysokości bezwzględnych wynoszących ok. 100 metrów na odcinku ok. 10 km. Takie ukształtowanie powierzchni kotliny odkrywa turyście doskonały widok na całe pasmo Tatr, Górców i Babią Górę oraz pomniejsze wzniesienia. Na północy i południu gminy rzeźba terenu jest bardziej ożywiona. Wspomniane już Działy Orawskie tworzą na północy pasmo łagodnych wzniesień, z których najważniejsze są szczyty: Pają-

next to the Rękowiańska Bog. The bog sits on the European water divide, which can be seen in the number of streams in the area which flow to different rivers. There used to be a brickyard and a peat manufacturing plant, as well as army barracks. The extraction of approximately 1200,000 m³ of peat contributed to major environmental changes. Recultivation of the mining site will not only allow for the remaining bog to be saved but it will also enhance its gradual regeneration.

Puścizna Rękowiańska or the Rękowiańskie Bog - it is situated in the Orava Dell, at the altitude of ca. 650 metres above sea level, between Czarny Dunajec and Żaluczan. Together with Baligówka it constitutes one of the largest peat complexes within the Commune. Their total area amounts to approximately 260ha. They are also one of the oldest bogs in the vicinity. The C14 radiocarbon dating estimated them as originating nearly 9,000 years ago. The huge area covered by both bogs and considerable thickness of the peat deposits, reaching up to 5m, were among the factors which triggered the decision on the large-scale peat extraction. The amount of raw material obtained from the Rękowiańska Bog has been estimated as 950,000 m³. Today the bog is divided into privately owned parcels and it is protected by law which prohibits any attempts at peat extraction.

ków Wierch (935m n.p.m.), Zeleźnica (912m n.p.m.), Markówka (827m n.p.m.), Głowaczów Wierch (758m n.p.m.), Bucznik (711m n.p.m.). Są one łatwo dostępne z malowniczo położonych miejscowości: Podszkle, Piekienik, Załuczne, Odrowąż, Pieniążkowice i Dział. Równie atrakcyjne jest położone na południu gminy Pasma Gubałowskie. Składają się na nie takie wzniesienia jak Ostrysz (1025m n.p.m.), Bachledówka (949m n.p.m.), Beskid (906m n.p.m.), Zadkowski Wierch (884m n.p.m.), Domański Wierch (753m n.p.m.), Cyrhlica (896m n.p.m.). Przez niektóre z tych łagodnych wzniesień, poprowadzono pieszne szlaki turystyczne. Na Zeleźnicę prowadzi niebieski szlak z Pieniążkowic i czerwony z Działu. Szczyty Ostrysza i Cyrhlicy obejmuje część czerwonego szlaku imienia Powstania Choczołowskiego prowadzącego z Gubałówki do Choczołowa. Również warunki klimatyczne są tutaj bardziej sprzyjające niż w sąsiednich regionach. Średnie temperatury roczne są wyższe niż w otaczających gminę górach, natomiast opady są znacznie niższe. Pokrywa śnieżna zalegająca tutaj ok. 3,5 miesiąca w roku ma grubość 30-50 cm, co stwarza wyjątkowo dogodne warunki dla narciarstwa, szczególnie biegowego. Ciekawostką tego obszaru jest przebiegająca tędy granica pomiędzy rzekami spływającymi do Morza Czerne i Bałtyckiego. Potok Piekienik odprowadza swoje wody do Morza Czerne. Pozostałe wody spływają do Morza Bałtyckiego. Najważniejszą rzeką gminy jest Czarny Dunajec. Do niedawna stwarzał on ogromne zagrożenie powodziowe dla położonych nad nim gospodarstw. Przeprowadzone w ostatnim czasie prace regulacyjne, doprowadziły do powstania szeregu stopni wodnych w Koniówce, Podczer-

TOURISM

Podhale is one of our country's most popular tourist destinations. Everyone has heard of places such as Zakopane, Nowy Targ or Bukowina Tatrzańska. However, when making holiday plans, not many consider other destinations within this region. One of such "off the beaten track" areas is Czarny Dunajec Commune – a forgotten part of the Podhale region. The commune is located on the frontier in many respects. To the north it encompasses the southern slopes of Działy Orawskie, the middle is occupied by the Orava and Nowy Targ Dell, while the south and the south-east belongs to the Gubałowskie Hills and in the east, around Stare Bystre, the commune stretches all the way to the western outskirts of Pas Skalkowy. If we were to draw a triangle between the Tatra Mountains, Beskid Żywiecki and Gorce, Czarny Dunajec Commune would sit exactly in its middle. Administration-wise, the commune belongs to Małopolskie Voivodeship. The seven kilometres stretch of the commune's south-western border is also a border between Poland and Slovakia.

The Czarny Dunajec region is extremely diversified as far as its geological structure is concerned. Although associated mainly with the mountains, it is predominantly a plain constituted by the Orava and Nowy Targ Dell. However, you should not let this landscape deceive you! One look at the numerous streams and creeks, and their mountainous character becomes apparent. It is due to considerable differences between elevations which amount to ca. 100m over the stretch of land of ca. 10km. Such structure of the dell offers a full view of the entire Tatra and Gorce Mountain Ranges, as well as of Babia Góra and some smaller hills. To the north and south of the commune the landscape becomes more varied. The already mentioned Działy Orawskie form a chain of hills, with the following peaks being the highest: Pająków Wierch (935m AMSL), Zeleźnica (912m AMSL), Markówka (827m AMSL), Głowaczów Wierch (758m AMSL), Bucznik (711m AMSL). They can all be easily accessed from any of scenic villages: Podszkle, Piekienik, Załuczne, Odrowąż, Pieniążkowice or Dział. Equally attractive are the hills of Pasma Gubałowskie, situated to the south. The hills include Ostrysz (1025m AMSL), Bachledówka (949m AMSL), Beskid (906m AMSL), Zadkowski Wierch (884m AMSL), Domański Wierch (753m AMSL), Cyrhlica (896m AMSL). Hiking trails have been designated, running across some of these elevations. Zeleźnica can be accessed by the blue trail from Pieniążkowice or the red one – from Dział. Ostrysz and Cyrhlica are included in part of the Choczołów Insurrection red trail, which runs from Gubałówka to Choczołów. The climate is also much more pleasant here than in neighbouring regions. The average temperature over the year is higher than in the mountains, while considerably less rainfalls. The snow which lies on the ground for approximately 3.5 months every year has the thickness of 30-50cm, which is very convenient for both downhill and cross-country skiing. A peculiar feature of the region is the divide between the rivers flowing to the Black and North Sea. The Piekienik Creek heads for the Black Sea, while all the other waters belong to the North Sea basin. The commune's most prominent river is the Czarny Dunajec. Until recently, it used to pose a serious flooding risk to the nearby households. Due to conducted works, which involved construction of a range of river steps in Koniówka,

wonym, Czarnym Dunajcu i Wróblówce. Stworzono również w ten sposób dogodne warunki do biwakowania i kąpeli, jakich nie posiada żadna z pozostałych miejscowości w okolicy. Brzegi Czerne Dunajca już obecnie wykorzystywane są w tym celu przed mieszkańcami Podhala jak i turystów. Specyfiką tych okolic Czerne Dunajca są duże połacie torfowisk wysokich zwanych przez miejscową ludność puściznami. Najistotniejszymi z nich są Puścizna Wielka zajmująca obszar 507,5 ha, Puścizna Rękowańska, Baligówka (ponad 200 ha) i Puścizna Mała (100 ha) oraz kilka mniejszych. Miłośnicy flory znajdą tutaj rzadkie gatunki roślin na przykład rosiczka, mech torfowiec, storczyk, żurawina, welniankę, borówkę bagienna oraz ewenement na tej wysokości, jakim jest kosodrzewina. Wędrujące gatunki zwierząt pomiędzy Babią Górą a Tatrami przechodzą przez ten niezmienny jeszcze przez człowieka teren. Żyją tutaj takie gatunki ptaków jak: bocian czarny, błotniak, cietrzew, puszczyk, myszół, pszczołojad, sowa pójdzka, a spośród ssaków: łosie, wilki, jelenie, lisy i dziki. W przyszłości planowane jest na terenie torfowisk utworzenie parku krajobrazowego. Dodatkową atrakcją przyrodniczą gminy są niespotykane w większej części Polski obszary lasów świerkowych. Najwięcej z nich występuje na północ od Czerne Dunajca w paśmie Działów Orawskich, na zachód od wsi oraz częściowo w Paśmie Gubałowskim.

Gmina zainicjowała kilka lat temu proces tworzenia uzdrowiska. Obecnie miejscowości Czarny Dunajec i Piekienik nadany został już status obszaru ochrony uzdrowiskowej a w lipcu uchwalono Statut dla tego obszaru.

Choczołowskie Termy. Inne bogactwo gminy wykorzystują Choczołowskie Termy. Lecznicza woda czerpana z blisko 4 tys. metrów. Największa strefa basenowa i saunaryjna w Polsce oraz strefa SPA gdzie przyroda pomaga odzyskać siły i vitalność.

Aby skoordynować współpracę w obszarze turystyki, Gmina wspólnie z przedsiębiorcami, oraz tym największym na Podhalu miasteczkiem wodnym utworzyła Lokalną Organizację Turystyczną „Choczołowski”.

Podczerwone, Czarny Dunajec and Wróblówka, the risk has been reduced. Thus, excellent conditions for camping and swimming have been created, unprecedented in the area. The Czarny Dunajec river banks are already used for these recreational purposes by the local people as well as by the holidaymakers. A particular feature of the Czarny Dunajec area are the large raised bogs, also referred to by the local people as "puścizny". The most significant ones include Puścizna Wielka, with the area of 507.5ha, Puścizna Rękowańska, Baligówka (over 200ha) and Puścizna Mała (100ha) with a couple of smaller ones scattered around. Those interested in flora will find some rare species of plants, such as sundew, peat moss, orchid, cranberry, cottongrass, bog bilberry and mountain pine, which normally cannot be found at this altitude. Migrating animals cross this land, yet unaffected by human, on their way between Babia Góra and the Tatra Mountains. One can spot various birds, such as black stork, harrier, black grouse, tawny owl, buzzard, honey buzzard, little owl; and mammals, such as mooses, wolves, deers, foxes and wild boars. There are plans to open a landscape park on the bogs in the future. Spruce forests, quite rare in Poland, are another natural attraction of the region. They occupy mostly the Działy Orawskie mountain range to the north of Czarny Dunajec, to the west of the village, and part of the Gubałowskie Range.

A few years ago the commune planned a major health resort project. Czarny Dunajec and Piekienik are now special health resort protection zones to be governed by the Statute, which was passed in July this year.

Thermal Baths of Choczołów. Thermal Baths of Choczołów make use of another wealth of the commune. The healing water is drawn from nearly 4 000 meters. The biggest swimming pool and sauna complex in Poland and SPA zone, where you can naturally regain your strength and vitality.

In order to coordinate the tourism-oriented cooperation, the Choczołowski Local Tourism Organisation was founded by the commune, the local entrepreneurs and the biggest water town of the Podhale region.

Szlaki turystyczne na terenie gminy:

- fragment Szlaku im. Powstania Chochołowskiego: Wierch Ciche – Chochołów, szlak czerwony, 7 km
- szlak zielony: **Zakopane – Ząb – Czerwienne – Maruszyna – Szaflary – Dursztyn**
- szlak czerwony: **Dział – Pieniążkowce – Zeleźnica**
- szlak żółty: **Zubrzyca Dolna – Orawka – Pająków Wierch – Podszkle – Zeleźnica**
- szlak niebieski: **Przełęcz Bory – Harkabuz – Zeleźnica**
- szlak niebieski: **Przełęcz Sieniawska – Janiłówka – Kawulówka – Zeleźnica**
- **Podhalański Szlak Papieski** - są to ścieżki spacerowe, do których prowadzi z Rabki przez Piątkową szlak żółty. Ścieżki spotykają się na Rabskiej Górze przy krzyżu milenijnym.
- **część Szlaku im. Ojca Świętego Jana Pawła II** – Rabaska Góra – Stromówka – Zeleźnica – Kierówka – Bielanka – Sieniawa – Rabaska Góra
- **Transbeskidzki Szlak Konny**: Zawoja – Zubrzyca Górna – Orawka – Podszkle – Załuczne – Odrowąż – Dział
- **Ścieżka przyrodnicza – torfowisko Baligówka**: spacerowa trasa edukacyjna z 12 przystankami i tablicami informującymi o walorach przyrodniczych miejsca
- **Historyczno-przyrodniczo-kulturowy SZLAK WOKÓŁ TATR**: ścieżka rowerowa biegnąca dawną trasą kolejową Nowy Targ – Sucha Góra wraz z dojazdowymi pętlami.

Tourist trails in the commune:

- a red trail, 7km stretch of the Szlak im. Powstania Chochołowskiego **Chochołów Insurrection Trail**: Wierch Ciche – Chochołów
- a green trail: **Zakopane – Ząb – Czerwienne – Maruszyna – Szaflary – Dursztyn**
- a red trail: **Dział – Pieniążkowce – Zeleźnica**
- a yellow trail: **Zubrzyca Dolna – Orawka – Pająków Wierch – Podszkle – Zeleźnica**
- a blue trail: **Przełęcz Bory – Harkabuz – Zeleźnica**
- a blue trail: **Przełęcz Sieniawska – Janiłówka – Kawulówka – Zeleźnica**
- Podhalański Szlak Papieski **The Podhale Papal Trail** – it comprises a network of footpaths, which can be accessed from the yellow trail which originates in Rabka and passes through Piątkowa. The paths meet on the Rabaska Mountain, by the millennium cross.
- a part of the **Trail of The Pope John Paul II** (Szlak im. Ojca Świętego Jana Pawła II) – Rabaska Góra – Stromówka – Zeleźnica – Kierówka – Bielanka – Sieniawa – Rabaska Góra
- Transbeskidzki Szlak Konny **The Transbeskidzki Briddle-path**: Zawoja – Zubrzyca Górna – Orawka – Podszkle – Załuczne – Odrowąż – Dział
- **Educational Trail - the Baligówka bog**: educational hiking trail with twelve stops and information boards displaying the variety of natural resources of the spot.
- **THE AROUND THE TATRA MOUNTAINS BIKE TRAIL with various scenic, historical, natural, and cultural** qualities guides cyclists along the old rail road from Nowy Targ to Sucha Góra, including access loops.

SPORT I REKREACJA

Stale pogarszający się stan sprawności fizycznej społeczeństwa uzasadnia i motywuje wsparcie rozwoju sportu masowego, który zapewnia wszechstronny rozwój osobowy, fizyczny i umysłowy. Aktywizacja społeczeństwa w kierunku uczestnictwa w kulturze fizycznej, sporcie i rekreacji ruchowej stanowi podwaliny funkcjonowania „zdrowej rodziny”. Wspieranie rozwoju sportu masowego odbywa się poprzez rozwój infrastruktury sportowej, która zachęca do aktywnego wypoczynku.

Ścieżka rowerowa. Historyczno-kulturowo-przyrodniczy Szlak Wokół Tatr - zakrojone na wielką skalę transgraniczne przedsięwzięcie, umożliwiające aktywny wypoczynek, promujące zdrowe spędzanie wolnego czasu oraz bezpieczne i przyjazne dla środowiska naturalnego zwiedzanie na rowerze miejsc o niepowtarzalnych walorach krajobrazowych, kulturowych, historycznych i przyrodniczych. Projekt I etapu Historyczno-kulturowo-przyrodniczego szlaku wokół Tatr realizowało 13 polskich i słowackich samorządów. Partnerem Wiodącym była gmina Czarny Dunajec. W ramach tego projektu do końca 2016 roku powstało ponad 70 km tras rowerowych, w tym 35 km nieprzerwanego trans-granicznego odcinka prowadzącego trasą dawnej linii kolejowej od miasta Nowego Targu przez gminę Szaflary, gminę Nowy Targ i gminę Czarny Dunajec do granicy słowackiej w Suchej Horze i dalej do miasta Trstena. Najdłuższy odcinek tej głównej trasy rowerowej, liczący blisko 14 km, wybudowała Gmina Czarny Dunajec. Oprócz tego powstały drogi dojazdowe do głównej trasy szlaku w miejscowościach Czarny Dunajec, Koniówka, Wróblówka, Ciche Stare Bystre, Chochołów i Podczerwone. **W ramach projektu powstał ogólnodostępny, bezpłatny parking dla użytkowników tras rowerowych, zlokalizowany w bezpośrednim sąsiedztwie kompleksu gminnych obiektów sportowych przy Zespole Szkół w Czarnym Dunajcu.**

SPORT & RECREATION

As fitness of the society is constantly deteriorating, the support of mass sports is fully justified to promote comprehensive personal development, both physical and mental. Encouraging the society to participate in physical culture, sport and physical recreation lies at the foundations of „The Healthy Family”. Mass sports are promoted by continuous development of sports infrastructure, which stimulates active rest and healthy lifestyle.

Bike Trail. THE AROUND THE TATRA MOUNTAINS BIKE TRAIL with various scenic, historical, natural, and cultural qualities is a large-scale cross-border project aimed at the promotion of healthy leisure activities, and environment-friendly and safe cycling sightseeing of unique spots famous for their landscape, cultural, historic and natural attractions. The first stage of the historical-cultural-natural trail project around the Tatra Mountains was carried out by thirteen Polish and Slovakian local governments. The Czarny Dunajec Commune was the lead partner. As part of the project, by the end of 2016 over 70 km of bike trails will have been created, including 35 km of the cross-border continuous trail guiding cyclists along the old railway line from Nowy Targ through the Szaflary Commune, the Nowy Targ Commune and the Czarny Dunajec Commune to the Slovakian border in Suchá Hora, and farther to Trstena. The longest fourteen-kilometre section of the main bike trail was built by the Czarny Dunajec Commune. Apart from the main trail, access roads to the main trail were constructed in Czarny Dunajec, Koniówka, Wróblówka, Ciche Stare Bystre, Chochołów and Podczerwone. **As part of the project, a free car park, located in the immediate vicinity of the communal sports facilities at the Schools Complex in Czarny Dunajec, was built for all cyclists.**

Lodowisko. Kryta i oświetlona hala lodowiskowa wraz z wypożyczalnią o wymiarach 20x40 m. Lodowisko jest codziennie ogólnodostępne, odbywają się na nim zajęcia szkółki nauki jazdy na łyżwach w ramach gminnego Programu Rozwoju Sportu, zajęcia z jazdy figurowej na lodzie, trenują również hokeiści miejscowej drużyny. W sezonie letnim lodowisko spełnia rolę hali sportowej przystosowanej do gry w unihokeja, badmintonu i tenisa. Lodowisko jest położone w bezpośrednim sąsiedztwie kompleksu boisk Orlik oraz hali sportowej przy Zespole Szkół w Czarnym Dunajcu.

Stadion sportowy. Położony w Czarnym Dunajcu przy ulicy Targowej kompleks składający się z mniejszego boiska treningowego oraz oświetlonej płyty głównej o wymiarach 100 x 60 metrów z zadaszonymi trybunami na ok. 400 osób. Płytę główną stadionu okala żużlowa bieżnia o długości 400 metrów.

Boiska „Orlik”. Kompleksy składające się z boiska piłkarskiego ze sztuczną nawierzchnią oraz mniejszego z nawierzchnią tartanową do gry w koszykówkę, siatkówkę czy tenisa wybudowano w Czarnym Dunajcu, Cichem przy Zespole Szkół nr 2, Piekelniku a w Chocholowie boisko wielofunkcyjne o nawierzchni poliuretanowej. **Pełnowymiarowa hala sportowa** powstała w Cichem przy Zespole Szkół nr 1. Obecnie niemal wszystkie szkoły podstawowe i gimnazja w Gminie mają dostęp do nowoczesnych sal gimnastycznych

Skating Rink. The indoor illuminated skating rink of 20x40 meters and the skates rental. The skating rink is available seven days a week, offering skating lessons as a part of the Sports Development Program, as well as figure skating classes and ice hockey lessons. In the summer, the skating rink changes into a sports hall for playing floor hockey, badminton and tennis. The skating rink is located in the immediate vicinity of the Orlik football pitches and the sports hall at the Schools Complex in Czarny Dunajec.

Sports Stadium. Located at Targowa Street in Czarny Dunajec, the sports complex accommodates a smaller training field and an illuminated main pitch of 100x60 metres with covered stands for about 400 spectators. The main pitch is surrounded by a 400 meter long cinder track.

The Orlik Football Pitches. The complexes accommodating an artificial turf football field and a smaller tartan turf field for playing basketball, volleyball or tennis were built in Czarny Dunajec and Ciche at Schools Complex No. 2 and in Piekelnik, and a multifunctional polyurethane field with was opened in Chochółów. **A full-size sports hall** was opened at Schools Complex No. 1 in Ciche.

The state-of-the-art sports halls and playgrounds are available in almost all primary and junior high schools of the commune. Sports stadiums funded by village councils are also available in Wróblówka and Ratulów. The stadium in Piekelnik is funded by the sports club. In 2016 the construction of the stadium in Pieniążkowie was commenced.

Provisional jogging routes are prepared in the winter season in privately-owned areas of Ciche, Czerwienne, Chochółów, Odrowąż, Podszkle and Stare Bystre. Jogging paths will also be built along bike trails.

The Sports Development Program funded from the commune's budget was implemented to promote sports activities among the inhabitants. Sports activation is encouraged by developing skills in the following sports disciplines: cross country skiing,

oraz placów zabaw dla dzieci. Stadiony sportowe utrzymywane przez sołectwa znajdują się również we Wróblowce i w Ratulowie a w Piekelniku gospodarzem stadionu jest klub sportowy. W 2016 roku podjęto budowę stadionu w Pieniążkowicach.

W zimie na terenach prywatnych są przygotowywane doraźnie trasy biegowe, m.in. w miejscowościach Ciche, Czerwienne, Chochółów, Odrowąż, Podszkle i Stare Bystre. Planowane jest przygotowywanie tras biegowych po szlaku rowerowym.

Aby umożliwić jak najszerszej grupie mieszkańców uczestniczenie w zajęciach sportowych uchwalono Program Rozwoju Sportu przeznaczając na jego realizację środki pochodzące z budżetu gminy. Aktywizacja sportowa odbywa się aktualnie poprzez doskonalenie umiejętności w następujących dyscyplinach: biegi narciarskie, piłka siatkowa, piłka nożna, kombinacja norweska, biathlon, biegi przełajowe, tenis stołowy, jazda na łyżwach. Położono nacisk na te dyscypliny sportowe, w których osiągane są dobre wyniki w szkoleniu dzieci i młodzieży. Sporty wyczynowe to kolejny etap rozwoju realizowany przede wszystkim przez kluby sportowe wspierane poprzez powierzanie im zadań na podstawie przepisów ustawy o sporcie oraz funkcjonujący program stypendiów i nagród sportowych dla zawodników i trenerów osiągających wybitne wyniki sportowe we współzawodnictwie krajowym i zagranicznym.

fot. Wyciąg narciarski „CzerwienneSki”, gdzie organizowane są Ogólnopolskie Zawody w Narciarstwie Alpejskim.

volleyball, football, Nordic combined, biathlon, cross country running, table tennis, and ice skating. The emphasis is put on the disciplines which guarantee achievement of good results among children and youth.

Competitive sports is another stage of development realised mostly by sports clubs supported via task assignment pursuant to the Sports Act and by the scholarship and award scheme for outstanding athletes and coaches in national and international competitions.

The final stage of sports development support in the commune's are sports events and competitions for children, teenagers and adults. The major ones include:

- **Cross-country Skiing Competitions commemorating the Chochółów Uprising.**
- **Cross-country Skiing Competitions as a part of the Zdzisław Duraj Memorial.**
- **Cross-country Skiing** – Winter Holiday Cup
- **Cross-country Skiing Competitions as a part of the Sports Development Program**
- **The Koziołek Matolek Competition** – Games and Plays for primary school children
- **Volleyball for Junior High School Students**
- **Mini Volleyball for Primary School Students**

picture: The Czerwienne Ski lift hosts the National Alpine Skiing Competitions.

Ostatnim elementem wspierania rozwoju sportu w gminie jest umożliwienie bezpośredniego uczestnictwa w zmaganiach sportowych poprzez organizację imprez sportowych dla dzieci, młodzieży i dorosłych. Najważniejsze z nich to:

- **Zawody w Biegach Narciarskich z okazji rocznicy Powstania Chochołowskiego**
- **Zawody w Biegach Narciarskich w ramach Memoriału im. Zdzisława Duraja**
- **Zawody w Biegach Narciarskich – Puchar Ferii**
- **Zawody w Biegach Narciarskich w ramach Programu Rozwoju Sportu**
- **Zawody Koziołka Matołka – Turniej Gier i Zabaw dla dzieci Szkół Podstawowych**
- **Piłka Siatkowa Szkół Gimnazjalnych**
- **Mini Piłka Siatkowa Szkół Podstawowych**
- **Mini Siatkówki Dziewcząt i Chłopców Szkół Podstawowych w ramach Memoriału im. Zdzisława Duraja**
- **Ogólnopolskie Zawody w Narciarstwie Alpejskim (slalom) im. Ks. prof. Józefa Tischnera**
- **Halowy Turniej Piłki Nożnej – Igrzyska Młodzieży Szkolnej i Gimnazjada**
- **Gminny Turniej Piłki Nożnej – Igrzyska Młodzieży Szkolnej i Gimnazjada**
- **Czwórbój L.A. – Igrzyska Młodzieży Szkolnej**
- **Lekkoatletyka Dziewcząt i Chłopców – Gimnazjada**
- **Indywidualne Zawody w Tenisie Stołowym Szkół Podstawowych i Gimnazjalnych**
- **Drużynowe Zawody w Tenisie Stołowym Szkół Podstawowych i Gimnazjalnych**
- **Mikołajkowy Turniej Gier i Zabaw.**

- **Mini Volleyball for Primary School Girls and Boys as part of the Zdzisław Duraj Memorial**
- **National Alpine Skiing Competition (slalom) in the memory of Ks. prof. Józef Tischner**
- **Indoor Football Cup – Games for Children and Youth**
- **Communal Football Cup – Games for Children and Youth**
- **Tetrathlon – Schoolchildren Games**
- **Sport of Athletics for Girls and Boys – Junior High School Games**
- **Table Tennis Individual Competition for Primary School and Junior High School Students**
- **Table Tennis Team Competition for Primary School and Junior High School Students**
- **Santa Claus Games and Competitions.**

INFORMATOR

Urząd Gminy

34-470 Czarny Dunajec, ul. Józefa Piłsudskiego 2,
tel. 18 261 35 40, tel./fax 18 261 35 30

Centrum Kultury i Promocji

34-470 Czarny Dunajec, ul. Józefa Piłsudskiego 2A,
tel./fax 18 265 71 79

Bank Spółdzielczy

34-470 Czarny Dunajec, Rynek 19,
tel. 18 265 71 96, 18 265 72 96, 18 265 73 90

Ośrodek Zdrowia

34-470 Czarny Dunajec, ul. Kamieniec Dolny 55,
tel. 18 265 74 75, 18 265 72 99

Komisariat Policji

34-470 Czarny Dunajec, ul. Kamieniec Dolny,
tel. 18 265 72 97

Ochotnicza Straż Pożarna

34-470 Czarny Dunajec, ul. Józefa Piłsudskiego 2A,
tel. 18 265 72 98

Urząd Pocztowy

34-470 Czarny Dunajec, ul. Kolejowa 16,
tel. 18 265 72 80, 18 265 72 03

DIRECTORY

Urząd Gminy (Commune Council)

34-470 Czarny Dunajec, ul. Józefa Piłsudskiego 2,
tel. 0048 18 261 35 40, tel./fax 0048 18 261 35 30

Centrum Kultury i Promocji

(The Centre for Culture and Promotion)
34-470 Czarny Dunajec, ul. Kolejowa 14,
tel./fax 0048 18 265 71 79

Bank Spółdzielczy

34-470 Czarny Dunajec, Rynek 19,
tel. 0048 18 265 71 96, 0048 18 265 72 96, 0048 18 265 73 90

Ośrodek Zdrowia (Health Centre)

34-470 Czarny Dunajec, ul. Kamieniec Dolny 55,
tel. 0048 18 265 74 75, 0048 18 265 72 99

Komisariat Policji (Police Station)

34-470 Czarny Dunajec, ul. Kamieniec Dolny,
tel. 0048 18 265 72 97

Ochotnicza Straż Pożarna (Voluntary Fire Brigade)

34-470 Czarny Dunajec, Rynek, tel. 0048 18 265 72 98

Urząd Pocztowy (Post Office)

34-470 Czarny Dunajec, ul. Kolejowa 16,
tel. 0048 18 265 72 80, 0048 18 265 72 03

Wydawca: Urząd Gminy Czarny Dunajec

ul. Józefa Piłsudskiego 2
34-470 Czarny Dunajec
tel. 18 261 35 40, fax 18 261 35 30
woj. małopolskie

Tekst: W. Sajdak i CKiP

Projekt okładki: S. Dudzic

Foto: J. Waruś, W. Sajdak, pstrykawka.pl, archiwum CKiP

Łamanie: S. Dudzic, J. Szim

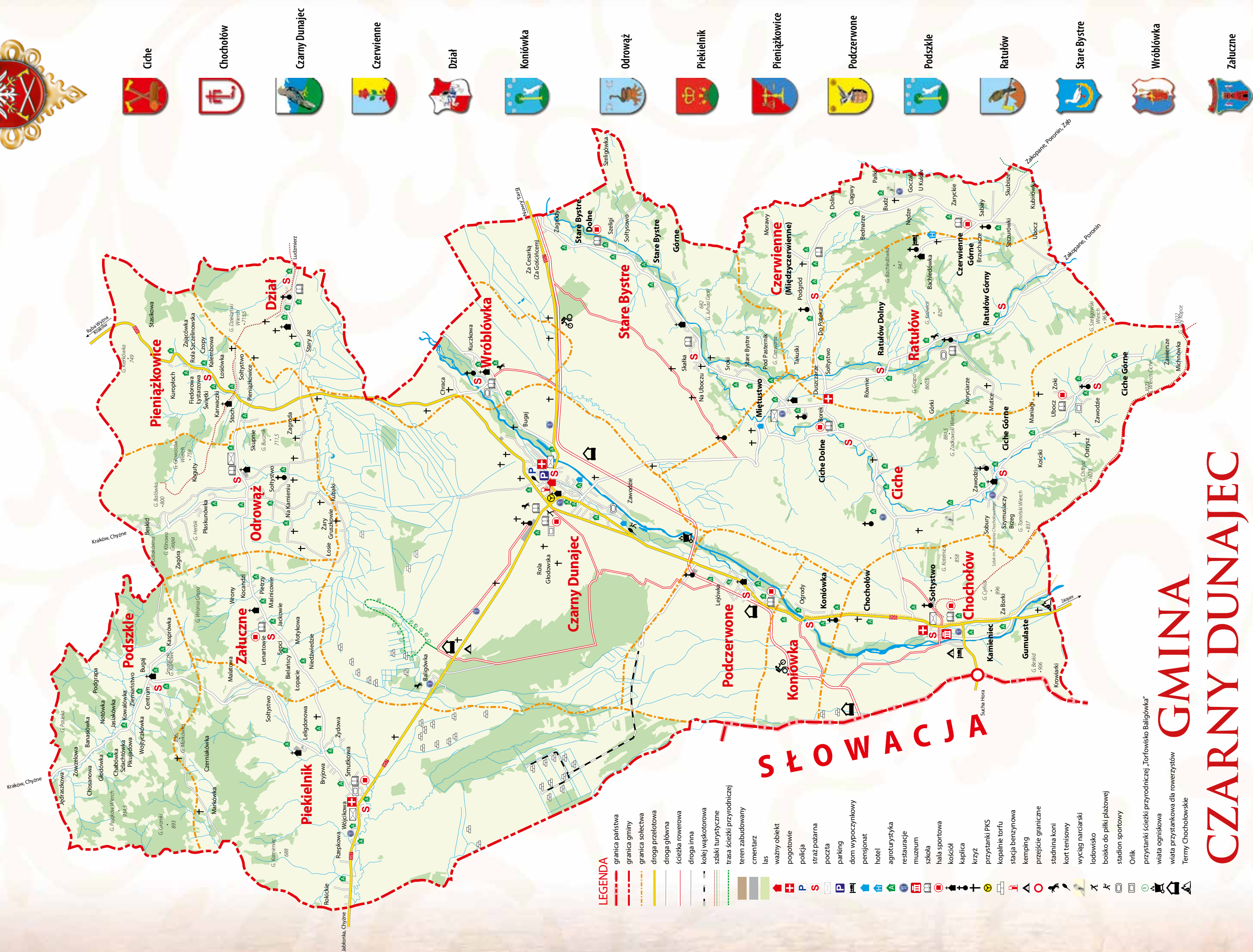
Skład i druk: TOTALMEDIA, ul. Librantowska 9A, 33-300 Nowy Sącz, tel. 18 547 67 30
www.totalmedia.com.pl

Nakład: 3000 egz.
Wydanie IV

Czarny Dunajec 2016

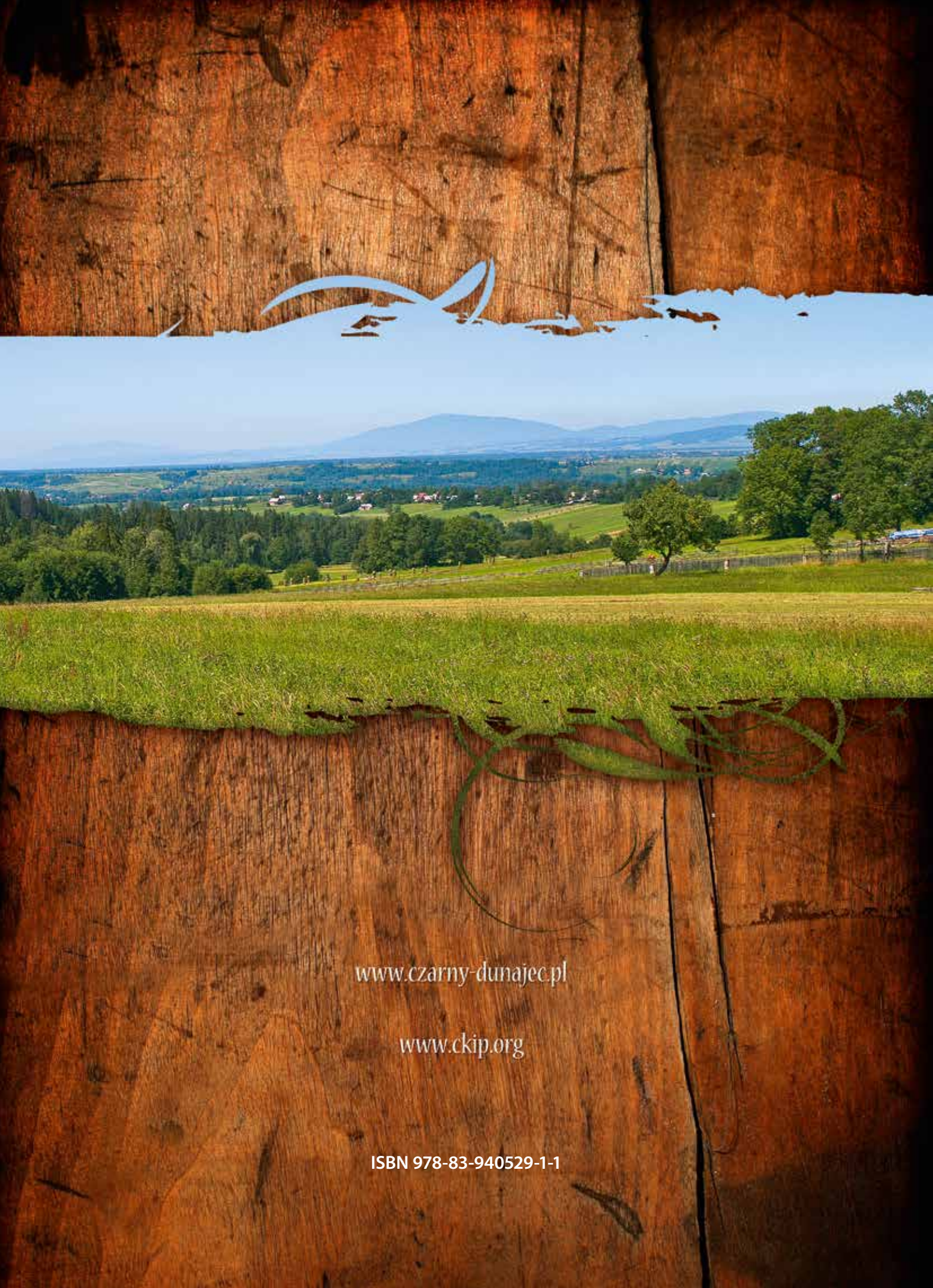
ISBN 978-83-940529-1-1

wiatła ogniskowa
 wiatła przystankowa dla rowerzystów
 Termy Chochołowskie

GMINA CZARNY DUNAJEC

www.czarny-dunajec.pl

www.ckip.org

ISBN 978-83-940529-1-1